

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1337>

Geliş Tarihi: 03.08.2018

Kabul Tarihi: 31.08.2018

XVII. YÜZYIL BAŞLARINDA SAFEVİ-BRADOSTI İLİŞKİLERİ VE DİMDİM KALESİ KUŞATMASI

Cafer AÇAR¹ – Ercan GÜMÜŞ²

Özet

İran'ın kuzeybatı sınırında yerleşik olan Bradost aşireti bazen Osmanlılar'la ve bazen de Safeviler'le kurduğu pragmatik ilişkileriyle adından söz ettirmiştir. Özellikle "*Altın Elli Han*" olarak tarihe geçmiş olan Emir Han Bradost döneminde güçlenen Bradostiler, Emir Han'ın Dımdım Kalesi'ni tamir edip yerleşmesinden sonra, düşmanları tarafından İran merkezindeki kimi kışkırtmaların da tesiriyle, dönemin Safevi Şahı Şah Abbas'ın gazabına uğramış, uzun süren bir kuşatmadan sonra Dımdım Kalesi, Safeviler tarafından ele geçirilmiş ve Bradostiler güçlerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir.

Dımdım Kalesi Safeviler tarafından ele geçirildikten sonra Bradostiler'den bazıları Horasan'a sürülmüş ve kaleleri Türkmen-Kızılbaş emirlere verilmiştir. Hicri 1018/1019 yılında cereyan eden hadiseden yaklaşık altı yıl sonra Bradostiler, Dımdım Kalesi'ni geri almışlarsa da Safeviler tekrar saldırıp kaleyi ele geçirmişlerdir. Bu makalenin amacı, Osmanlı kaynaklarına yansımayan fakat özellikle dönemin Safevi kaynaklarında ayrıntılarıyla ele alınmış olan hadiseyi tartışmaktır.

Anahtar Sözcükler: Dımdım Kalesi, Bradost Aşireti, Safevi Devleti, Altın Elli Emir Han, Şah Abbas.

¹ MAÜ Tarih Anabilim Dalı Y.Lisans Öğrencisi

² Dr. Öğr. Üyesi, MAÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

The Relations Between Safavids And The Tribe Bradostians And The Siege Of Dimdim Castle In The Early 17th Century

Abstract

The Bradostians tribe, resident on the northwestern border of Iran, were able to make a name for itself by establishing pragmatic relations with the Ottomans and sometimes with the Safavids. The Bradostians, who gained strength, especially during the reign of Emir Khan Bradost, who passed into history as “*The Golden Handed Khan*”, fell victim to Safavids’ shah of the period Shah Abbas, under the influence of some provocations carried out by their enemies, as well, following their reconstruction and settlement of Dimdim Fortress of Emir Khan. Dimdim Fortress was then taken over by the Safavids after a long encirclement, and the Bradostians lost their power to a great extent.

After taken over by the Safavids, Dimdim Fortress was given to the Turkmen-Kizilbash emirs, and some of the Bradostians were exiled to Khorasan. Almost six years after the incident occurred in the years 1018-1019 of the Hegira, Bradostians took Dimdim Fortress back, but the Safavids attacked again and captured the fortress for the second time. The aim of this essay is to discuss the tradition which is not mentioned in the Ottoman sources, but referred to especially in the Safavid sources of the period, in detail.

Key words: Dimdim Castle, the Bradostian Tribe, Safavids State, Golden Handed Emir Khan, Shah Abbas.

Giriş

Tarihi bir gerçeğe dayanan ve Kürt sözlü kültüründe destanlaşarak dilden dile aktarılagelen Dımdım Kalesi kuşatması,³ Safeviler ile Bradost Kürtleri arasında cereyan eden, Bradostiler'in ağır kayıplar vermeleriyle sonuçlanan ve etkileri uzun yıllar devam eden önemli bir hadisedir. Kürt tarihinin en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen Şerefname'ye göre, Goran taifesine mensub olan Bradost beyleri, Dinever ve Şehrezor idarecisi olan Hilal bin Bedir bin Hasan Veyh'in soyundandırlar (Şerefhan Bitlisi, 2013; 332). Yine Şerefhan'a göre, bu hanedanın en seçkin şahsiyeti Sultan Ahmed'in oğlu Gazi Kıran'dır. Kendisi Kürdistan beyleriyle birlikte Şah İsmail'e boyun eğmeden önce Urumiye'de bulunan Kızılbaşların büyük bir kısmını yenilgiye uğratmış ve bin kadar adamını öldürmüştür. Kürdistan beyleri Şah İsmail'e itaat ve bağlılıklarını sundukları zaman iyilikle karşılanmışlar ve Sultan Ahmet'in oğluna "Gazi Kıran" ünvanı

³ Dımdım Kalesi üzerine bir literatür çalışması için bakınız: Reşo Zilan, **Edebîyata Kurdî ya Gelêrî**, (Ed: Ramazan Pertev), Avesta, İstanbul, 2015, s.189-220.

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

verilerek Tergever, Somay ve Devel nahiyeleri idareciliğinin kendisine verildiğine dair emirname çıkarılmıştır. Gazi Kıran daha sonra Kürdistan'ın diğer beyleriyle birlikte Yavuz Sultan Selim'e itaat etmiştir. Sultan Selim, Acem diyarını ele geçirmek üzere Tebriz ve Azerbaycan üzerine yürüdüğünde Gazi Kıran, Osmanlı Sultanı'nın yanında ve onun danışmanı olarak bulunmuştur. Fikirleri ve öğütleri Sultan'ın Acem diyarını fethetmesinde etkili olmuş, bu yüzden Sultan kendisine son derece saygı ve ilgi göstererek özel sancağının gelirine Erbil, Bağdat ve Diyarbekir vilayetlerinden büyük parçalar eklemiştir (Şerefhan Bitlisi, 2013; 333).

1514'te, Osmanlılar ile Safeviler arasında yapılan ve Safeviler'in yenilgisiyle sonuçlanan Çaldıran Savaşı, yüz yıllarca sürecek olan Osmanlı-Safevi çekişmesinin sebebini oluşturmuş ve kuşkusuz bu çekişmeden en çok sınırlarda yerleşik Kürtler etkilenmiştir. Kürt topraklarının Osmanlı ve Safevi devletlerinin yaşamsal çıkar alanı içinde olması ve Kürtler açısından sürekli olarak değişen dengeler onları çoğunlukla pragmatik olan bir ilişki ağının içine itmiştir. Kürt topraklarının tampon konumu onların politik eğilimlerini belirlemiş, iki devletin mücadele yürüngesinde bulunmaları Kürt emirlerini bir kamptan diğerine gidip gelmek zorunda bırakmıştır (Lazarev-Mıhoyan, 2010; 94).⁴ Aynı şekilde, birbirleri aleyhine sürekli ataklar yapan Osmanlı ve Safevi İmparatorlukları da hakimiyet sahalarının kesişme noktasında bulunan Kürtler'le çoğunlukla konjoktürel/mezhebi bir ilişki geliştirmiş ve bu ilişki de zamana ve şartlara göre değişkenlik arz etmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti ile müttefik olan Bradostiler'in daha sonra Safeviler'e tabi olmaları ve Şah Abbas döneminde kurulan bu ittifakın XVII. yüzyıl başlarında bir çatışmaya ve ayrılığa dönüşmesi Kürt-Osmanlı-Safevi ilişkilerinin şartlara ve konjoktüre göre şekillendiğinin çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Çalışmanın eksenini oluşturan ve önceleri bir tür ittifaka dayalı iken sonraları savaşla sonuçlanan Safevi-Bradosti/Şah Abbas-Emir Han ilişkisini, Osmanlı-Safevi hakimiyet mücadelesinin tam ortasında yer almaları hasebiyle değişen güç dengelerine göre pozisyon alan Kürt mirlerinin hayatta kalma çabalarının bir sonucu olarak görmek mümkündür. Bu siyasi tavır elbette tek taraflı değildir. Bölgenin kendine has yapısından

⁴ Zamanın iki süper gücü arasında sıkışmış olma halinin bu dönemin tarih yazıcılığına da yansdığı düşünülmektedir. Örnek olması açısından Safeviler'in yükselişinde Akkoyunlu sarayında münşi olan ve bir şekilde bu devlet geleniğinin parçası olup yeni sistemden kopan ve Osmanlı sarayına sığınıp Osmanlı'nın Safevi politikalarında etkili bir figür olan Mevlana İdris-i Bitlisi ve eserleri hatırlanmalıdır. Yine bu sıkışmışlık durumunda kimi zaman Safevi yönetiminde kimi zaman da Osmanlı hizmetinde bulunan Şeref Han ve ataları dikkate alınmalıdır. Şerefname bu çelişkili ve çatışmalı hali anlatan yeterli sayıda örnek ihtiva etmektedir (Ayrıntılar için bkz. İdris-i Bidlisi, **Selim Şah-name**, Hazırlayan: Hicabi Kırılancık, Ankara, 2001; Şerefhan Bitlisi, **Şerefname**, C. 1-2, (Farsça'dan Çeviren: Abdullah Yeğin), Nubihar Yayınları, İstanbul, 2013).

dolayı aynı taktiğe, bölgede kalıcı olmak için Osmanlı ve Safeviler'in de başvurduğunu söylemek mümkündür.

Safevi Devleti ile Bradosti ilişkilerini konu alan, Emir Han Bradost ve Dımdım Kalesi kuşatması ile ilgili birinci elden kaynak özelliğine sahip olan üç önemli Safevi kroniği vardır. Bunlardan ilki "*Târih-i Âlem-ara-yı Abbasi*" isimli eser olup İskender Bey Münşi (Türkmen) tarafından yazılmıştır. Eser, Şah Abbas döneminin ana kaynağıdır. İskender Bey, muhasebeci olarak başladığı devlet görevini şahın özel yazıcısı olarak tamamlamıştır. Bu önemli kaynak, Şah Abbas'ın 1629'daki ölümünden kısa bir süre önce tamamlanmıştır. Şah'ın saltanatının en önemli ayrıntıları bu eserde mevcuttur. Eserde, önce Şah Abbas'a kadar olan Safevi tarihi özet olarak anlatılmakta, sonra Şah Abbas'ın saltanatının ayrıntılarına geçilmektedir. Yazar, 1592'den sonra kaydedilen pek çok olayın birebir tanığıdır.

İkinci eser "*Tarih-i Abbasi*" veya "*Rûznâme-i Molla Celâl*" isimli eser olup Celaleddin Muhammed Yezdi tarafından kaleme alınmıştır. Celaleddin Muhammed Yezdi veya Molla Celal, Şah Abbas'ın müneccimidir. Şah Abbas dönemi olaylarının anlatıldığı eser, Haydar Mirza'nın katlinden başlayıp H.1020 (M.1611- 1612) tarihinde son bulmaktadır.

Bu çalışma kapsamında incelediğimiz bir diğer Safevi kroniği ise "*Ravzatü's-Safeviyye*" isimli eserdir. Şah Abbas dönemi tarihçilerinden Mirza Bey Cünabadi tarafından kaleme alınmış önemli bir Safevi kroniğidir. Eser, H. 907 (M.1501/1502)'de Şah İsmail'in Tebriz'de cülusundan H. 1036 (M.1626/1627) yılına kadarki olayları ayrıntılı olarak anlatmaktadır.

Yukarıda adı geçen eserlerden özellikle İskender Bey Münşi'nin kaleme aldığı *Târih-i Âlem-ara-yı Abbasi* isimli kronik Emir Han Bradost ve Dımdım Kalesi ile ilgili yapılan çalışmalarda en çok atıf yapılan eserdir. Adı geçen diğer iki Safevi kroniğinde de incelediğimiz konuyla alakalı mühim bilgiler bulunup bu eserlerden şu ana kadar pek fazla istifade edilmediği görülmüştür. Bu kaynakların Şah Abbas saltanatı döneminde kaleme alındıkları, İskender Bey Münşi'nin Şah Abbas'ın vakanüvisi ve Molla Celal Yezdi'nin ise Şah Abbas'ın müneccimi olduğu dikkate alındığında mezkur eserlere ihtiyatla yaklaşılması gerektiği muhakkaktır. Birinci elden kaynak olmaları onları tartışmasız kılmamaktadır. Kaynak kritiği bağlamında bunların yanlı ve tarafgir olabilecekleri hatırdta tutulmalıdır. Mezkur eserlerde kullanılan dil, üslup ve olaylara yaklaşım tarzları dikkate alındığında müelliflerin saray tarihçisi bakış açısından kurtulamadıkları ve olaylara şah nazarıyla baktıkları düşünülmektedir.

Hicri 1018'de Emir Han Bradost'un aşağıda tartışacağımız sebeplerle Dımdım Kalesi'ne sığınması ve kalenin Safevi güçlerince muhasara edilmesi ve cereyan eden hadiseler Kürt sözlü kültüründe de önemli bir yer edinmiş ve tarihi bir vakıa destanlaşarak dilden dile aktarılagelmiştir. Kürt dengbêjleri tarafından yüzyıllarca söylenegelen ve bir çok versiyonu bulunan destansı anlatımların, incelediğimiz Safevi kronikleriyle uyum

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

arzetmediğini söylemek gerekir.⁵ Destansı anlatımlar ile tarihi kroniklerde nakledilenlerin mukayesesi ve karşılaştırmalı bir analizi daha kapsamlı bir çalışmanın konusu olacağından bu çalışmada olayın tarihsel yönü üzerinde durulacaktır.

1- ŞAH ABBAS'IN SAFEVİ DEVLETİ'Nİ MERKEZİLEŞTİRME POLİTİKASI

Şah Abbas (1587-1628)'ın saltanatının ilk yıllarında, devlet kademelerindeki önemli görevler çoğunlukla Kızılbaş reislerinin elinde idi (Aydoğmuşoğlu, 2011; 71). Şah Abbas'ın Kızılbaş kabilelerinin etkilerini kırmaya çalıştığı ve buna yönelik bir politika benimsediği kaydedilmiş, selefleri olan ilk Safevi hükümdarları 7 Kızılbaş kabilesine dayanmıştır (Huart, 2001;9). Bu kabilelerin nüfuzları çok fazla olup kendilerine ait özel birlikleri vardı. Bu durum, kendilerini güçlü görüp şah üzerinde etkili olmalarını sağlamıştı. Ayrıca, bu dönemde Kızılbaş oymakları arasında şiddetli bir rekabet vardı. Kanlı savaşlarla sonuçlanan bu rekabet aynı zamanda Safevi Devleti'nin merkezi otoritesini de sarsıyordu. Doğuda ve batıda güçlü rakiplerle mücadele halinde olan Şah Abbas için kendi devletinde asayişin ve merkezi otoritenin sağlanması çok önemli idi. Bu amaçla otoritesini sarsacak güce erişen ve en ufak bir kusuru olan Kızılbaş emirlerini hemen yok ediyordu. Saltanata geçtiğinde birinci düşüncesi İran'ı içerde huzura ve birliğe kavuşturmak olan Şah Abbas, bu amacını gerçekleştirip, merkezi bir devlet otoritesi sağlamak için ilk önce kendi yönetimine engel teşkil eden muhalif Kızılbaş emirlerini yok etmeye çalıştı (Aydoğmuşoğlu, 2011; 71).

Şah Abbas döneminde, Osmanlı sınırındaki geliri bol eyaletler Osmanlı'ya bağlanmaya başlanmıştı. Ayrıca, yukarıda değinildiği üzere, yönetimde başgösteren Kızılbaş emirlerin huzursuzlukları da süregelen sorunlar arasındaydı. Şah Abbas, bu emirlerin gaile çıkarmalarının ve itaatsizliklerinin önünü almak adına Ermeni, Gürcü, Çerkes soyundan kabiliyetli olanları Osmanlı'da mevcut olan kul sistemine benzer şekilde devlet kademelerine yerleştirmeye başlamıştı. Bu kullar, Kızılbaşlara karşı bir denge unsuru olarak belirmişti. Bu haliyle Safeviler'in Türk unsuruna dayanarak kurulmuş olmalarına rağmen, Şah Abbas döneminde diğer toplulukların da bir denge unsuru olarak kullanılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, bu denge İran'daki Lur, Kürt ve Afganlılar lehine ve Türk oymakları aleyhine değişmiştir (Sümer, 1976; 147-149). Şah Abbas, sadece Türkmen oymakları kontrol altına almamış aynı zamanda Gilan, Mâzenderan, Siistan, Lâr ve Luristan'daki mahalli emirliklere de son vermiş ve Safevi hakimiyetini buralarda tahkim etmiştir (Sümer, 1976; 152). Şah Abbas'ın kendi döneminde idaresi altında çok sayıda emir bulunmaktaydı. Bunların çoğu, Osmanlı'daki kul sisteminden farklı olarak toprağa bağlı yerel aidiyet taşıyan feodal beylerdi. Şah Abbas öldüğünde İskender Bey'in zikrettiğine göre, 93 emir vazifede bulunuyordu.

⁵ Dımdım Kalesi Destanı'nın bir versiyonu için bkz: Casimê Celil, **Kela Dimdimê**, Nubihar Yayınları, İstanbul, 2017.

Bunların yetmişiki oymak emirleriydi. Bu yetmişiki emir dışında yirmibir emir de kul kökenliydi. Yetmişiki emirin onyedisi "*Ekrad ve Elvar*" yani Kürt ve Lurlar'dandı. Onikisi Çağatay ve sekizi de devlet hizmetine girmiş Kızılbaş sayılmayan oymaklardandı. Kızılbaş sayılmayanlardan sekiz oymaktan ikisi Afgan, bir tanesi Sistanlı, bir tanesi Zenuzu ve bir tanesi de Lek'e mensuptu. Geri kalan ise Türkmen'di. Yani doksanüç emirin kırksekizi Türk kökenli değildi. Bu rakamlar, Şah Abbas döneminde Türk emirlerin devlet yönetiminde eski konumlarını sürdürmediklerini göstermektedir (Sümer, 1976; 156).

Şah Abbas'ın Türk boyları aleyhine güttüğü bu politika, Safevi Devleti'nde Kürt ve Lur oymaklarının siyasi ehemmiyet kazanmalarıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Emir Han Bradost'un Şah Abbas tarafından taltif edilmesi ve Dımdım Kalesi'ne konuşlanmasına imkan tanınmasını şahın Türkmenler'e karşı Kürt oymaklarına yaslanma politikasına bağlamak mümkündür (Sümer, 1976; 158). Elbette Türkmen boyları aleyhine yürütülen bu denge siyaseti gerek duyulduğunda değişkenlik arz ederek, Emir Han Bradost örneğinde görüldüğü gibi aksi bir seyir de alabilmiş, bu sefer dengeler bir Kürt mirine karşı yeniden düzenlenebilmiştir. İleride değinileceği üzere Dımdım Kalesi kuşatmasında Kızılbaş emirlerin, özellikle de Tebriz emiri Pir Budak Han'ın Emir Han Bradost aleyhine Şah Abbas nezdinde yürüttüğü propoganda ve bu emirlerin kale kuşatmasında oynadıkları aktif rol, oluşan yeni dengenin açık bir göstergesidir. Bu durum aynı zamanda İran'daki yerel güçlerin hakimiyet sahalarını birbirleri aleyhine koruma reflekslerinin de bir göstergesidir.

2- BRADOST AŞİRETİ VE EMİR HAN BRADOST

Şerefnâme'nin aktardığına göre Goran taifesine mensup olan Bradostiler, Dinever ve Şehrezor idarecilerinden Hilal bin Bedir bin Hasan Veyh'in soyundandırlar. Hilal, Hemedan valisi Deylemlî Şemsüddevlî ile yaptığı savaşta öldürülünce kendisine bağlı olanlar dağıldılar, devletleri yıkıldı ve çocukları bu diyara göçtüler. Bunlar üç kardeşti. Biri babasının yerine Şehrezor valisi oldu. İkincisi ise Eko aşiretinin başına geçti, üçüncüsü de Urumiye'ye bağlı Han Elmas nahiyesine gidip orayı yönetti. Şerefhan'a göre üç kardeşin de şanı günden güne yücelmiş ve yönettikleri ülkelerde beylik derecesine ulaşmışlardır (Şerefhan Bitlisi, 2013; 332). Yine Şerefname'nin aktardığına göre önceleri Şah İsmail'e tabi olan Bradostiler'in en seçkin şahsiyeti Gazi Kıran, Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) Osmanlılar'a tabi olmuştur (Şerefhan Bitlisi, 2013; 333). Bu tarihten sonra uzun bir süre Osmanlılar'la müttefik olan Bradostiler, Şah Abbas döneminde Safeviler'e tabi olmuş ve Emir Han Bradost, Şah Abbas ile kurduğu yakın ilişki neticesinde aşiretin başına tayin edilmiştir.

Kaynaklarda "*Xanê Lepzêrîn*", "*Xanê Çengzêrîn*", "*Xanê Destzêrîn*", "*Emir Han Yekdest*" (Zeki Bey, 2011; 180) olarak bilinen Emir Han için Mirza Bey Cünabadi (Cünabadi, 1378; 506) "*Emir Han Eqte*", Celaleddin Muhammed Yezdî (Yezdi, 1366; 399) ve İskender Bey Münşi (Münşi, 1350; 792), "*Emir Han Çolak*" ifadelerini kullanmaktadırlar. Mezkur Safevi kroniklerinde Emir Han Bradost'un önceleri Safevi Devleti'nin hizmetinde bulunduğu, Şah Abbas'ın lütuf ve inayetine mazhar olduğu, güç

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

ve kudret elde ettikten sonra da Şah Abbas'tan yüz çevirdiğine dair ortak bir anlatım vardır. Bu eserlerden özellikle Târih-i Âlem-ara-yı Abbasi'ye göre Bradost aşiretine mensup olan Emir Han, bir süre Sohran hakimi Ömer Bey'in hizmetinde bulundu. Ömer Bey'in hasımlarıyla yaptığı bir savaşta ona destek için katılan Emir Han'ın savaşta bir eli bileğinden kesildi ve bundan sonra Emir Han Çolak adıyla meşhur oldu (Münşi, 1350; 792). Emir Han Bradost, Safeviler'in Osmanlılar aleyhine Azerbaycan, Nahçıvan ve Erivan üzerine sefer düzenlemelerinden sonra Şah Abbas'ın huzuruna çıkarak itaat ve bağlılığını bildirdi. Şah Abbas, Tergever ve Mergever mülkleriyle beraber Bradost aşiretinin idaresini ona başışladı ve kendisine "*Ercümend Han-ı Serfiraz ve Urumiye ve Uşnuye Ülkelerinin Banisi*" lakabını verdi. Daha sonra bizzat Şah Abbas'ın emriyle üstad olan sarraflar, kızıl altından yapılmış ve bir çok mücevherle tezyin edilmiş altın bir eli Emir Han Bradost'un bileğine taktılar. Şah Abbas'ın destek ve iltifatlarına mazhar olan Emir Han'ın gücü ve kuvveti günden güne arttı, emsallerine üstünlük sağladı ve Osmanlılar'a tabi Kürt mirlerinden bir kaçının mülk ve vilayetlerini ele geçirip, Kürdistan hakimleri arasında merite ve asker bakımından şöret elde etti. Münşi'ye göre bir çok Kürt aşireti ve mirzadesinin ona tabi olmasından sonra gurur ve kibre kapılan Emir Han, Osmanlı serdarı Cağaloğlu Sinan Paşa'nın Azerbaycan'a saldırmaları üzerine Sinan Paşa'ya karşı sefer düzenleyen Safevi ordusuna yapılan çağrıya rağmen katılmadı (Münşi, 1350; 792). Cağaloğlu'nun mağlubiyetinden sonra Salmas yakınlarında karargah kuran Şah Abbas'ın huzuruna çıkan Emir Han, şah tarafından affedildi ve savaşa iştirak etmeyişi görmezden gelindi. Târih-i Âlem-ara-yı Abbasi'nin müellifine göre "*O'nun ve vahşi sıfatlı insanlar taifesinden olan sair Kürt beylerinin kalbini kazanmaya matuf bu iyiliğin kadrini bilmedi*" (Münşi, 1350; 792). Yine aynı müellife göre kendisini zahiren kul taifesinden gösteren ama batın mezhep taassubuna ve nefsinin şerrine teslim olan Emir Han, bir hizmet görmek bahanesiyle mülküne döndü ve o serhaddeki Kızılbaş ümerasıyla inatlaştı. İstikbal ve istiklal sevdası zihninde yer etmiş olan Emir Han, nifakamiz düşüncelerini hayata geçirmek için müstahkem bir kale inşa etmek istedi ve Devlet-i Kahhara şöyle arzetti:

"Urumiye'nin kadim kalesi kullanılamaz hale gelmiş, tamir edilecek gibi değil. Bendeye, muhalflerin şerrinden mal ve ehl-u ayalımın muhafazası için bir kale lazımdır. Eğer ruhsat-ı humayun olur ise münasib bir mahalde dört duvar inşasına izin buyurulsun" (Münşi, 1350; 792).

Emir Han'ın bu hamlesini kendi hakimiyet sahasına yönelik bir tehdit şeklinde algılayan Tebriz emiri Pir Budak Han, Şah Abbas nezdinde Emir Han Bradost aleyhine bir takım girişimlerde bulundu ve şaha Emir Han'ın daire-i ihlastan çıktığını, isyan düşüncesinin zihninde yer ettiğini, günün birinde cereyan edecek hadiselerle karşı yüksek irtifalı bir kale inşa ettiğini ve kendisinin bu girişimi Safevi Devleti'nin maslahatına uygun bulmadığını bildirdi. Pir Budak'ın bu sözlerinden sonra Şah Abbas, kendisinin o bölgede selahiyet sahibi olduğunu ve devletin maslahatına uygun olmayan bir hadise cereyan

etmişse güvenilir birini gönderip Emir Han'ı bu faaliyetinden menetmesini Pir Budak'a söyledi. Bu destur mucibince Pir Budak güvenilir bir adamını Emir Han'a gönderip ona şöyle söylemesini istedi:

"O, Hazret-i Şah'ın hizmet ve terbiyesinden geçmiş ümera-yı azamdadır ve ihlas ve kulluk iddiasındadır. Her ne kadar Hazret-i Şah-ı Alempenah ona itimat ediyorsa da, onun kale inşa etmesi kötü niyetlilerin ağzına malzeme olacak. Eğer kale inşa etmesinin sebebi Rumiler'in⁶ ona zarar vermesinden korkması ise ne zaman Rumiler bu vilayete gelirlerse güvenilir Tebriz ve Erivan kaleleri olduğu sürece ol kısım kaleye iltifat etmezler ve eğer Kürt ümeranın dağdağasından endişeleniyorsa her ne zaman ona karşı bir hadise vukubulsa cansiperane bu serhaddin muhafazasına memur olan biz dergah-ı şahinin hizmetkarları onu müdafadan nasıl geri kalırız? Urumiye'nin kadim kalesi kendisini ve ehl-u ayalını ve Bradost aşiretini muhafaza etmeye yeter. Yapması gereken kale inşasını durdurmak ve kötü niyetlilerin ağızlarına malzeme vermemektir. Onun mülkünün maslahatına olan bu dostane nasihatimize kulak versin ve kendisini isyan ve nifak töhmetine maruz bırakmasın" (Münşi,1350; 792).

Emir Han Bradost'un Şah Abbas'ın inayetiyle Urumiye, Selmas, Enzel ve Karabağ mıntıklarında hükümferma olduğunu iddia eden bir diğer Safevi tarihçisi Mirza Bey Cünabadi'ye göre de Emir Han, kendisine yapılan lütf ve inayete rağmen şahtan yüz çevirdi ve devlet maslahatına uygun olmayan adımlar attı (Cünabadi, 1378; 506). Urumiye şehrinin Azerbaycan vilayetinin en önemli şehri olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin doğu hududunda bulunduğunu söyleyen Emir Han, burada metin bir kale yapılmasının elzem olduğunu şaha arzetti. Selmas yakınlarında bulunan yüksekçe bir dağın üzerinde harap olmuş bir kale olduğunu ve cereyan edecek hadiselerle karşı şahın kullarını koruması için bu kalenin abad edilmesi gerektiğini bildirdi (Cünabadi, 1378; 506).

İskender Bey Münşi'nin aktardığına göre Emir Han Bradost, Tebriz valisi Pir Budak Han tarafından kendisine yapılan nasihatlere kulak asmadı ve Pir Budak'ın elçisi Bradostiler tarafından katledildi (Münşi,1350; 792). Kaleyi müstahkem hale getiren Emir Han, Urumiye'den erzak getirtti ve zor günler için gerekli levazımatı tedarik etti. Kalenin yapımı tamamlandıktan sonra kaleye fazla miktarda savaş alet-edavatı ile beş bin kadar Kürt yerleştirdi (Cünabadi, 1378; 506) ve Şah Abbas'a muhalif olan Mukri aşireti⁷ ileri

⁶ Müellifin Rumiler'den kastettiği Osmanlılar'dır. İslam'ın erken dönem kronikleri, hadis kitapları ve coğrafya eserleri Bizans'ı Rum diyarı olarak ele almışlardır. Rumi tabiri sonraki yıllarda Osmanlılar'ı tanımlamak için kullanılan bir ifade olarak literatüre geçmiştir. (Salih Özbaran, **Bir Osmanlı Kimliği 14. ve 17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmî Aidiyet ve İmgeleri**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 52.)

⁷ Urmiye Gölü'nün güneyi ile Mahabad ve Divandere arasında yerleşik bir Kürt aşiret konfederasyonudur. (Bkz. Mehrdad R. Izady, **Bir El Kitabı Kürtler**, (İngilizce'den Çeviren: Cemal Atıla), Doz Yayınları, İstanbul, 2007, s. 165. Şerefname'ye göre Mukri hükümdarlarının soyu Şehrezol nahiyesinde oturan Mukri kabilesine dayanır. Mukriiler Baban soyundandırlar. Ataları Seyfeddin adında bir sulamacı olup zamanla kabileyeye Mukri denmiştir. (Bkz: Şerephan Bitlisi,

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

gelenlerinden Han Abdal Mukri'yi yirmi adamıyla birlikte kaleye kabul ederek onu dost ve yaramı kıldı (Münşi,1350; 792).

3- DIMDIM KALESİ

Urumiye Gölü yakınlarında ve Urumiye şehrinin güneybatısında olup şehre yaklaşık 18 km. uzaklıkta yer alan Dımdım Kalesi, Baranduz Irmağı ile Kasımlı Vadisi arasında, Balanc köyü yakınlarında bulunur (Kaplan, 2015; 13). Dımdım Kalesi ile ilgili birinci elden bilgiler adı geçen Safevi kroniklerinde mevcuttur. Bunlardan Târih-i Âlem-ara-yı Abbasi isimli eserde kalenin adı "*Dımdım*" şeklinde zikredilirken (Münşi, 1350; 791) Rûznâme-i Molla Celâl isimli kronikte "*Dımdıme*" (Yezdî, 1366; 399) şeklinde geçmektedir.

Safeviler tarafından kuşatılan Dımdım Kalesi ile ilgili olarak kale kuşatmasında bizzat bulunan Şah Abbas'ın vakanüvisi İskender Bey Münşi'nin aktardığına göre Urumiye şehrine üç fersah⁸ uzaklığında, Tergever mıntıkası içinde bulunan Dımdım Kalesi, İslâm'ın zuhurundan önce Sasaniler tarafından yapılmış ve aynı adla anılmıştır. Kale yüksek bir dağın üzerinde, tek parça ve genişliği az olan uzun bir kayanın üzerine kuruludur. Kayanın bir ucu dar olup gittikçe genişleyen bir özelliğe sahiptir. İki tarafında (kuzey-güney yönlü) geniş bir vadi bulunan kaleye aşağıdan yukarıya doğru merdiven olmaksızın çıkılmaz ve çok yüksek olduğu için hisar yapmaya gerek yoktur. Kalenin ana gövdesi doğu-batı yönlü olarak yapılmış olup doğu tarafı yüksektir ve sıradağlara bağlıdır. Doğü tarafına yüksekçe bir burç ve bir de kapı yapılmıştır. Zemine en yakın kısım olan batı kısmı sağlam bir hisarla korunmaktadır. Hisarın güney tarafına bir kapı yapılmış olup, kapıdan yere kadar taşların arasından geçen ve sadece bir süvarinin sığabildiği oldukça dar bir yol vardır. Kaleye merdiven dayamak, doğü ve batı kısımları dışında mümkün değildir. Doğü tarafında hisarın dibinden bir ok mesafesine kadar çıplak bir kayadır, ki onu delmek ve kazı yapmak mümkün değildir. Kayanın üzerine, uçurumun kenarına, kazı yapıma ihtimaline karşı oldukça yüksek bir burç yapılmış olup o burç da hakikatte bir kale gibidir ve asıl kale ile bağlantılıdır. O burç ele geçirilemediği sürece merdivenin kaleye dayandırılması mümkün değildir. Kalenin suyu büyük bir havuzda toplanır, yağmur ve kar sularıyla dolar. Kalenin içinde, güney tarafında dereye doğru suyu az akan bir de çeşme vardır. Emir Han, onun üzerine geceden sabaha kadar dolsun diye bir havuz yaptırmıştır ve havuz kale ehlinin bir günlük içme suyu ihtiyacını karşılayabilir. (Münşi, 1350; 796). Cünabadi'ye göre kale suyu günde iki yüz insanın ve hayvanın içme suyu ihtiyacını karşılayabilmektedir (Cünabadi, 1378; 512). Havuzun üzerine dışarıdan görülmemesi için yerle bir olacak şekilde, kale ahalisinin "*Suluk*" adını verdiği bir kümbet yaptırmıştır. Havuzhanenin muhafazası için de kale duvarına bir burç yapılmıştır. Güney

Şerefname, C. 1, (Farsça'dan Çeviren: Abdullah Yeğin), Nubihar Yayınları, İstanbul, 2013, s. 325).

⁸ Yaklaşık 18 km.

tarafında kale içine kış aylarında içine kar ve buz doldurulan ve "*Buzluk*" denilen bir yer yapılmıştır. Buzluğun altına bir havuz yapmışlardır ve yazın sıcaaktan eriyen kar ve buzlar havuzda toplanmakta ve su kıtlığı olduğu zaman istifade edilmektedir. Bir kaleciği andıran bu havuzun başına okçular ve tüfekçiler yerleştirilmiş ve müstahkem bir hale getirilmiştir. Orası da suluk gibi dışarıdakilerin göremeyeceği şekilde gizlenmiştir. Genel olarak bahsi geçen kale beş kaleden müteşekkildir. Birisi asıl kale, birisi aşağı kale, biri suluk, biri buzluk ve biri de doğu kapısının dışında yer alan büyük burçtur. Hepsisi de oldukça metin kalelerdir (Münşi, 1350; 796-797).

Dımdım Kalesi kuşatmasından yaklaşık yirmi beş yıl sonra kaleyi görüp buna dair kayıt tutan Evliya Çelebi'nin notlarına da müracaat etmek gerekir. Sultan IV. Murad'ın Revan Seferi sırasında (1634-35) Dımdım Kalesi'nden geçtiğini belirten Evliya Çelebi, buraya "*Düm Düm Kalesi*" demiştir (Evliya Çelebi, 2006; 200). Ona göre kaleyi ilk defa inşa eden Yezdecürd Şah'tır⁹. Buraya bu ismin neden verildiğine gelince, bunun sebebi bu kalenin üzerinde bulunan kayalıkların Urumiye Gölü kenarında bulunmasından gölün dalgalarının bu kale kayaları mağaralarına vurdukça çıkarttığı seslerdendir. Evliya Çelebi'ye göre diğer bir sebep ise Hazret-i Süleyman'ın burada Dumdüm adında ünlü bir devi hapsedmiş olmasındandır. Evliya Çelebi, kendilerini karşılayan kale ağasının onları kale altında bir İrem Bağ'ında¹⁰ konaklattığını belirtmiştir (Evliya Çelebi, 2010; 418). Evliya Çelebi, kalenin Urumiye Eyaleti'nde Urumiye Gölü kenarında yüksekçe bir alanda, çevresinin 3000 adım olduğunu, kuzey tarafta bir demir kapısı olduğunu ve çevresinde hendek bulunmadığını kaydetmiştir. Sarp bir kayalık olduğundan ve eğim bulunmadığından teslim alınmasının mümkün olmadığını belirtir. İçerisinde 600 hane, Mirkulu Han Camii bulunduğunu, çarşı, pazar ve hamamının olmadığını kaydetmiştir. Kalede Dizçöken akası (yeniçeri ağası), yasavul akası (alay çavuşu), 300 nefer dizçökenleri, şahi topları ve yeteri kadar cephanе bulunduğunu belirterek bazı zamanlar gölün çekilmesiyle kalenin ovada kaldığını kaydetmiştir. Aşağısındaki Varoş Kalesi'nin mamur olduğunu, dörtgen şekilli Şeddadî taş yapının Şah Tahmasb tarafından yaptırıldığını, kale içinde 700 kadar bağlı ve bahçeli mamur evin bulunduğunu, bunların da İşneviye Dağları eteğine düştüğünü, her tarafında hendeği olduğunu, çevresinin 6.000 adım olduğunu ve iç kale kayasının batısında yer aldığını kaydetmiştir. Burada Şah Tahmasb, Şah Abbas-ı Evvel ve Cağaloğlu Sinan Paşa camiilerinin bulunduğunu, Kelb Ali Han'ın havuzlu bir hamam yaptırıldığını ve bu binanın baştan başa Çin kâşisi ile bezeli olduğunu, Kelb Ali Han adıyla bir şah çarşısı bulunduğunu, ayrıca bir tüccar hanı olduğunu, evlerinin genellikle tek katlı olup burada bedesten ve medrese bulunmadığını,

⁹ Yezdicerd de denen Sasani şahıdır. Sasani İmparatorluğu'nun aynı adla bilinen üç şahı vardır. Evliya Çelebi'nin hangisini kastettiği malum değildir.

¹⁰ Kur'an'da sözü edilen bir kabilenin veya yerleşim merkezinin adıdır. Kur'an-ı Kerim'de azgınlıkları sebebiyle helâk edilen Âd, Semûd kavimleri ve Firavun'la birlikte sadece bir yerde "direkleri olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem" (el-Fecr 89/6-14) şeklinde zikredilmektedir. Kelimenin aslının İbrânce "Aram" olduğu ve "yüksek memleket" anlamına geldiği belirtilmektedir (Bkz: Ömer Faruk Harman, "*İrem*", **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2000, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, C 22, s. 443).

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

içme suyunun ise İşneviye Yaylağı'ndan gelen berrak bir su olduğunu, havasının güzel, iğdesi ve dutunun meşhur olduğunu, şehrin doğusunun göl, batısının ise bağlar olduğunu kaydetmiştir (Evliya Çelebi, 2010 ;419).

4- EMİR HAN'IN ASİ SAYILMASINA NEDEN OLAN BAZI GELİŞMELER

Hicri 1018 yılının Cemaziyelevvel ayında (Miladi Ağustos 1609) Şah Abbas'ın hükmü gereğince bir grup celali,¹¹ Pir Budak Han'ın fermandarlığında Azerbaycan'a doğru sefere çıktılar. Emir Han Bradost ve Kuban Han Mukri'nin de bu orduyla beraber sefere katılmaları istendi (Yezdi, 1366; 402). Bu haberi alan Emir Han, Pir Budak ile aralarında anlaşmazlık olduğunu, Pir Budak'ın kendisi hakkında devlet erkanına asılsız sözler sarfettiğini, dolayısıyla onun fermandar olacağı bir orduya katılmayacağını söyledi. Bunun üzerine Pir Budak ismi tartışıldı ve Emir Han'ın rızasına uygun olarak Pir Budak azledilerek yerine Hasan Han Ustaclu fermandar olarak tayin edildi. Emir Han Bradost'tan mücbir sebepler olmadıkça orduya katılması istendi. Eğer kendisi gelemeyecekse oğullarından veya aşiretinin ileri gelenlerinden birini iki yüz üç yüz adamıyla göndermesi istendi. Bunu yaparsa Safevi Devleti'ne olan itaat ve bağlılığı bütün Kürt ümeraya aşikar olacak ve orduya katılmayışına başka bir anlam yüklenmeyecekti. Hasan Han Ustaclu, orduya fermandar olarak tayin edildikten sonra diğer Kızılbaş emirlerle birlikte Merağa'da Muhammed Paşa'nın fermandar olduğu celalilere katıldılar. Emir Han'a şahın hükmü mucibince hareket etmesini ve orduya katılmasını, eğer kendisi gelemiyorsa bir grup adamını göndermesini söylediler. Emir Han Bradost, iştirak edemeyeceğini söyledi ve şöyle bir mazeret ileri sürdü:

"Celali taifesi başına buyruk, dengesiz ve güvenilmez adamlardır. Her ne kadar Kızılbaş ümera-yı azamı dost ise de yedi sekiz bin celalinin içinde yer aldığı bir orduya dahil olmak istemiyorum. Kendileri münasip gördükleri şekliyle yola revan olsunlar, ben bir grubu onları müteakiben göndereceğim" (Münşi, 1350; 794).

Emir Han Bradost'un sefer arefesindeki bu tutumunu devlet maslahatına uygun bulmayan Kızılbaş emirler her ne şekilde olursa olsun onu ikna etmeyi düşündüler. Emir Han'ın mülkünden geçecekleri için bir iki gece onları misafir etmelerini istediler. Böylelikle onunla istişare edecekler ve onun maslahatı neyi gerektiriyorsa ona göre hareket edeceklerdi (Münşi, 1350; 794). Ordu Emir Han'ın mülkünden geçerken Bradost Kürtler'inden bir grup önlerine çıktılar. Önde seyreden celaliler ile muharebe edip iki celaliyi öldürdüler ve bir kaçını da yaraladılar. Emir Han Bradost, bu hadiseden sonra

¹¹ Sözlük anlamı olarak çabuk parlar, sert tabiatlı, asi, serkeş, Hicri 11. yüzyıldan önce Anadolu'da zuhur etmiş bir zümre için kullanılan ifade şeklinde kaydedilmiştir (bkz. Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, Çağrı Yayınları, 2007, s. 478; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, 1999, s. 130).

Hicri 1018 yılının Recep ayında (Miladi Eylül 1609) Dımdım Kalesi'ne sığındı (Yezdi, 1366; 400).

Emir Han Bradost'un celali taifesinden duyduğu rahatsızlıktan dolayı kaleye sığınma gerekçesi üzerinde durmak gerekir. Osmanlı Devleti'yle sorun yaşayan celali kalabalıklarının zaman zaman Anadolu'dan kaçıp Safeviler'e sığındığı bilinmektedir. 1608-1609 yıllarında Safeviler'e sığınan celalileri Kürtler'e karşı kullanan devlet, bunları Urumiye ve Salmas taraflarına yerleştirmiştir (Sümer, 1976; 155). Anlaşılacağı üzere Kızılbaş celaliler, Safeviler'in içerideki sorunlarında, bu araştırma bağlamında özellikle huduttaki Bradostiler'e ve dolayısıyla Kürtlere karşı kullanılmıştır. Osmanlı sadrazamı Kuyucu Murat Paşa (1606-1611)'dan kaçan, yaklaşık yirmi bin celali İran'a sığınmış ve Şah Abbas bunlardan 8.000 kadarını Bradost Kürtleri arasına yerleştirmek istemiştir (Zeki Bey, 2011; 181). Safevi topraklarında başıbozuk dolaşan bu celali taifesinin yarattığı güvensizlik ve Şah Abbas'ın onları Kürtlere karşı adeta bir tehdit unsuru olarak kullanması ve itaatsizlik eden Kürt emirlerin topraklarının celalilere verileceğini söylemesi (Zendiye-Kanberi, 2016; 20) Emir Han Bradost'un Dımdım Kalesi'ne sığınmasına ve Safeviler'e karşı baş kaldırmasına yol açmış olmalıdır. Yukarıda işaret edildiği üzere Kızılbaş emirleri etkisiz hale getirmek için Kürtlere yaslanan Şah Abbas'ın İran-Osmanlı sınırında sürekli değişen dengelere yeni bir aktör eklediğini ve celalileri de bu denklemin bir parçası haline getirdiğini söylemek mümkündür.

Emir Han Bradost'un mülkünden geçen celalilerden ikisinin Bradostiler tarafından öldürülmesi ve bir kaçının yaralanmasından sonra Safevi ordusu komutanı Hasan Han Ustaclu, öncü birliklerini geri çağırdı ve kaleye yarım fersah uzaklıkta ordugah kurdu. İskender Bey Münşi'ye göre bu sırada kaleden çıkan Kürtler ordugaha top ve tüfek attılar. Kaleden bölük bölük çıkan Kürtler, ihtiyaçlarının teminine çalışan celalilere ve Kızılbaşlar'a saldırdılar. Celalilerin komutanı Muhammed Paşa öldürülen adamlarının kanlarını talep etti ve celaliler kale kapısına kadar dayandılar. Muhammed Paşa'dan korkan ve ondan rahatsız olan yaklaşık üç 300-400 celali kaleye, Emir Han'a sığındı ve Hasan Han Ustaclu bu durumu saltanat makamına bildirdi (Münşi, 1350; 794). Mezkur haber şahın Erdebil'deki ikametinde sırasında kendisine ulaşınca şah, veziriazam İtimadüddeve Hatem Bey'i olayları araştırması için bölgeye gönderdi. İtimadüddeve'ye, eğer Emir Han'ın tavırlarından ihlas ve bağlılık eseri müşahade ederse ona şefkat-ı şahiyi göstermesini, bu işlere istemeyerek girdiğini farzetmesini ve celalileri Emir Han'ın kalesinden uzaklaştırmasını emretti. Ayrıca celalilere münasip bir yerde kışlak temin etmesi ve kendisine hazineden verilen beş bin altın celaliler arasında taksim etmesi emri verildi. Eğer İtimadüddeve, Emir Han'ın tavırlarından isyan eseri görürse isyan ateşini söndürecek, ülkesini celaliler arasında taksim edecekti. Böylece orada ikamet edecek olan celaliler itaatsizlik edecek sair Kürt ümerasının kökünü kazıyacaktı (Münşi, 1350; 795). İtimadüddeve, Erdebil'deki saltanat makamından destur aldıktan sonra Tebriz'e geldi. Tebriz hakimi Pir Budak Han ve Berhurdar Beg Enis Topçubaşı ve onlara refakat etmekle memur olan İsfahan'ın, Tebriz'in, Horasan'ın ve Bafek'in topçularıyla ve tüfekçileriyle yola koyuldular. Karaçay-Ardahan seferinden dönmüş olan celalilerden iki bin kişi de onlara katıldı. Şaban (Miladi Ekim-Kasım 1609) ayının yirmialtıncı günü

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

orduya dahil oldular (Münşi, 1350; 795). Hasan Han ve celalilerin komutanı Muhammed Paşa ve onların arkadaşları olan Kızılbaş emirler onları karşıladılar ve münasip bir yere kamp kurdular. İtimadüddeve, ertesi gün güvenilir bir adamını Emir Han'ı tanıyan Melik Ağa Muhammed ile beraber kaleye gönderdi. Emir Han kaleden indi ve taraflar arasında görüşmeler başladı. İskender Bey Münşi'ye göre Emir Han, batınındaki hile ve fesadı ihlas ve bağlılık kılıfına bürümüş ve şöyle demişti:

"Celaliler'in güvensizliklerinden ve dengesizliklerinden ve münasebetsiz tavırlarından dolayı ve Hasan Han'dan emniyet ve güven hissetmediğim için vehme kapıldım ve bu dört duvara sığındım. Muhammed Paşa benim mülküme tamah etti ve beni Hazret-i Şah-ı Alempenaha kötü okudu. Şu anda isteğim odur ki İtimadüddeve bana Şah nezdinde kefil olsun ve bu kış beni kendi halime bıraksınlar. Oğullarımdan birini layığı vechiyle İtimadüddeve'nin refakatiyle alempenahın dergahına yollayayım ve baharda hazret-i şahi raiyetiyle beraber yaylağa çıktığında kendim bizzat gelerek etek öpme saadetine nail olayım" (Münşi, 1350; 795).

Bu görüşmeden sonra taraflar ahitleştiler. Buna göre Emir Han Bradost, İtimadüddeve'ye misafir olacak, ertesi gün de İtimadüddeve kaleye gelerek Emir Han'a misafir olacaktı. Emir Han, ertesi gün geleceğine dair söz verdi. İtimadüddeve meclisi hazırladı. Kızılbaş emirleri topladı. Emir Han Bradost, Muhammed Paşa'dan ve celalilerden hoşlanmadığı için İtimadüddeve meclisinde onlara yer vermedi. O gün her ne kadar bekledilerse de Emir Han'ın gelişine dair bir işaret görülmedi. İtimadüddeve, bunun üzerine Ağa Muhammed'i kendisini beklediklerini söylemesi için Emir Han'a tekrar gönderdi. Aralarında geçen uzun konuşmadan sonra Emir Han açıkça şöyle söyledi:

"Bradost ileri gelenleri Kızılbaş ve celaliler'in şerrinden emin değiller ve İtimadüddeve'nin güvence vermesi onları tatmin etmiyor. Bu yüzden benim gelmeme mani oldular. Kendimi Kızılbaşların ve celalilerin eline vermek istemiyorum. Münasip bir vakitte oğlumu dergah-ı alinin huzuruna göndereceğim ve eğer kendileri başka bir yol tutar ise kaleye sığınmaktan başka çarem kalmayacak" (Münşi, 1350; 796).

Emir Han Bradost ile Safevi Devleti'nin veziriazamı İtimadüddeve Hatem Bey arasında yapılan müzakereleri bir diğer Safevi tarihçisi Molla Celal Münecim Yezdi şu şekilde aktarıyor:

İtimadüddeve, Emir Han ile görüşmesi için Veledülmülk Savcı'yı ona gönderdi. Veledülmülk, Emir Han'a dedi ki:

"Şimdiye kadar diyordun ki ben celali taifesinden korkuyorum, yoksa şahın kapısının köpeğiyim. Eğer doğru sözlü isen itaat et ve gel şahın hizmetine koşalım ve eğer gelmezsen artık konuşmanın bir anlamı yok ve ben aldığım emri yerine getirme konusunda kararlıyım".

Bu sözleri Melik Savcı'dan duyan Emir Han dedi ki:

"Her ne kadar kapıma kadar gelmişsen de rica ediyorum İtimadüddeve kendisi gelsin, söyleyecek sözüüm var. Onunla görüşeyim ve devlet-i aliyenin maslahatı neyi gerektiriyorsa ona göre amel edeyim".

İtimadüddeve, Sefer Kuli Bey, Seyid Ahmed Bey ve Şahverdi Bey ile kaleye gittiler. Emir Han adamlarından on iki kişiyle dışarı çıktı ve kaleye beşyüz adım uzaklıkta görüşmeler başladı. Emir Han defaatle özür diledikten sonra dedi ki:

"Benim korkum celalilerdendi, madem siz güvence veriyorsunuz, kaleye gideyim ve sabah hizmete ram olayım".

Ertesi gün gelmedi, isyan ve itaatsizlikte ısrar etti. İtimadüddeve'nin emriyle Şaban ayının sonunda muhasaraya başlandı ve kalenin etrafı ümera arasında taksim edildi (Yezdi, 1366; 400).

5- DİMDİM KALESİ KUŞATMASI

Dımdım Kalesi kuşatmasından önce yapılan görüşmelerle ilgili olarak iki farklı Safevi kaynağından aktardığımız anlatımların hemfikir oldukları bazı hususlara işaret etmekte fayda vardır. Buna göre Safevi Devleti'ne karşı açık bir başkaldırı girişimi olmayan Emir Han Bradost'un Dımdım Kalesi'ni tamir edip yerleşmesinin temel sebebinin celalilerden ve bölgede hakim olan Kızılbaş emirlerden duyduğu güvensizlik olduğunu söylemek mümkündür. Çoğu Kızılbaş olan Anadolu celalilerinin Safevi Devleti ile olan mezhepsel yakınlıklarının sünni olan Emir Han Bradost'u böyle bir girişime teşvik etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Yapılan müzakerelerde Emir Han'ın münasip bir zamanda Şah Abbas ile görüşmek istediğini söylemesi de başkaldırı niyetinde olmadığını açıkça göstermektedir. Safevi Devleti'nin temel motivasyonunu Şia inancından aldığı ve bölgede mezhep temelli bir politika izlediği bilinmektedir. Aynı şekilde İran'da yerleşik olan Kürt aşiret ve emirliklerinin de çoğunlukla Osmanlı Devleti'ne meyletmeleri mezhepsel yakınlığın ilişkilerde ve ittifaklarda önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Yapılan müzakerelerden kendilerince olumlu bir netice alamayan Safevi veziriazamı İtimadüddeve ve diğer Kızılbaş emirler olayın mahiyetini Şah Abbas'a bildirdikten sonra kaleyi kuşatmaya karar verdiler. Ravzatu's-Safeviye isimli eserin müellifi Mirza Bey Cünabadi'nin aktardığına göre İtimadüddeve Hatem Bey ve Hemedan valisi Kara Hasan Ustaclu 10.000'i Anadolu celalilerinden oluşan 30.000 süvariyle kaleyi kuşatmak için harekete geçtiler (Cünabadi, 1378; 512). İtimadüddeve, kaleyi fethetmeye karar verdikten sonra kuşatma için gerekli levazımatın teminiyle meşgul oldu. Bu esnada Mazenderan tüfekçilerinden yaklaşık beş yüz adam ile Sefer Ali Bey Yüzbaşı ve Çegnili silah ustaları yardıma geldiler. Hasan Han ve diğer emirler İsfahanlı tüfekçiler ve komutanları Mir Fettah ile birlikte kalenin doğu tarafına gittiler. Kalenin en alçak tarafı olan batı tarafına ise Pir Budak Han ile Horasanlı ve Kirmanlı tüfekçiler yerleştiler. Murad Han Sultan ve Halil Sultan Binbaşı ve Muhammed Taki Bey Azerbaycan tüfekçileriyle güney tarafına, buzluk kısmına gönderildiler. Mazenderanlı tüfekçiler Sefer

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

Kuli Bey ve Çegnili silahsazlarla Suluk Kalesi'ne denk gelen kuzey tarafına memur edildiler. Berhurdar Enis Bey tophane ameleleriyle iki büyük top ve bir balyemez¹² yapmaya karar verdiler. Kuban Sultan Beydili top ve tophane işlerine tayin edildi. Güvercinlik Kalesi'nde bulunan küçük bir top Karadeniz'den gemiyle getirilerek Hasan Han'ın mevzisine, kalenin dışındaki burcun karşısına yerleştirildi (Münşi, 1350; 797). Bu arada hadiselerin seyri saltanat makamına ve Şah Abbas'a bildirildi. Şah, top dökümü için 7.000 bakır para gönderdi ve kırk gün zarfında üç büyük top ve bir balyemez döküldü. Birisi 40, birisi 30 ve diğeri 28 gülle fırlatma kapasitesine sahipti. Tophanenin muhafazası için Kuban Han Begdili görevlendirildi ve Berhurdar Enis Bey Topçubaşı ile beraber hareket etmeleri salık verildi. Kale ahalisi, süvari ve piyade olarak birkaç defa tophaneye saldırdılar, ama Kızılbaşlar tarafından çok sayıda Kürt öldürüldü (Yezdi, 1366; 402). Bu esnada kalp rahatsızlığına دچار olan ve bu hizmetlerden muaf tutulan Muhammed Paşa, celalileri yardım için her tarafa gönderdi ve celalilere harcırah olarak gönderilen 5.000 tümen şahî altını o taife arasında taksim etti, onlara uygun kışlaklar temin edildi. Münşi'ye göre kuşatma için yapılan hazırlıklardan haberdar olan Emir Han ızdıraba دچار oldu ve mükerrer defa adamlar göndererek itaatini izhar eyledi. Mülayim sözler sarfetti ve bu cemaatin şerrini def eylemek istedi. "*Onun hile ve desiseleri defaatle zahir olduğu için*" sözleri kabul edilmedi. O da kale müdafaasına gayret etti (Münşi, 1350; 797). Bu sırada Bradost mirzadelerinden bir kaç kişi kaleden çıkarak Şahî Süyûn¹³ oldular, onlar ve kaleden çıkan herkes ittifakla dediler ki:

"Kaledekiler su yetmezliğinden azap içindedirler zira bu mevsimde kuraklıktan ve yağış azlığından havuzların suyu oldukça azalmıştır ve kalan su da kokuşmuş, hayvanlara içiriliyor. Kale halkının su ihtiyacı suluktan karşılanıyor, onlar arasında azar azar taksim ediliyor. Eğer suluk ele geçirilebilirse teslim olmaktan başka çareleri kalmaz ve tünel kazılırsa kalenin fethi kolaylıkla müyesser olur"(Münşi, 1350; 797).

Kuşatma altında bulunan ve su sıkıntısı çeken kale ahalisinden bazılarının kaleden çıkarak Safevilere sığınması ve iyi bir şekilde kamufle edilmiş olan suluk kısmının yerini Safevi askerlerine söylemeleri Dımdım Kalesi ile ilgili destansı anlatımlarda "*ihanel*" metaforuyla ifade edilmekte ve bu ihanet kaledeki direnişin başarısızlıkla sonuçlanmasında bir kırılma noktası olarak görülmektedir.¹⁴

¹² Özellikle kale kuşatmalarında kullanılan orta çapta uzun menzilli toptur. İtalyanca ballamezza (yarım top) ya da balimezzo sözcüklerinin bozulmuş şeklidir (Bkz: <https://tr.m.wikipedia.org>).

¹³ Şahî Süyûn: Şah taraftarı anlamında Farsça bir terkip. Safeviler döneminde Şah taraftarlarını muhaliflerinden ayırt etmek için kullanılmıştır (Bkz: <https://dictionary.abadis.ir>).

¹⁴ Destanın ilgili kısmı için bkz: Casimê Celil, **Kela Dımdımê**, Nubihar Yayınları, İstanbul, 2017, s.71.

Daha önce de işaret edildiği gibi Dımdım Kalesi kuşatmasında bizzat yer alan Şah Abbas'ın vakanüvisi İskender Bey Münşi'ye göre kaleden çıkıp Safevi ordusuna sığınanların teklifleri mantıklı bulundu ve lağımçı ustaları getirildi, tünel kazılmaya başlandı ve Hasan Han Ustaclu ve rüfekası doğu tarafından tünel ve hafriyat işine giriştiler (Münşi, 1350; 798). Sepetlerle çıkan toprağı ve hafriyatı taşıdılar ve bu şekilde ilerlediler. Pir Budak Han da batı tarafından bu şekilde ilerlemeye çalıştı.

Burada bir hususun daha altını çizmekte fayda vardır. Araştırmaya konu olan Safevi kroniklerinde Emir Han Bradost'u ve Kürtleri asi, nankör, bağı olarak tasvir eden, Kürt emirlerini "*vahşi sıfatlı insanlar taifesindendirler*" şeklinde tarif eden bir üslup kullanan kronikörlerin özellikle kale kuşatması esnasında kale mahsurlarının gösterdikleri azim ve gayret dikkatlerini çekmiş, bu direnişi övmekten kendilerini alamamış ve "*Kürtler azim bir şekilde dövüşüyorlardı*"; "*merdane dövüşüyorlardı*" gibi methedici ifadeler kullanmışlardır. Bu noktada Târih-i Âlem-ara-yı Abbasi isimli eserde kaydedilmiş bir anlatımda şöyle denilmektedir:

"Kürtler geceden sabaha kadar her mevziye saldırdılar, azim bir şekilde savaştılar. Mermileri mevzideki yiğitlerin başına yağmur gibi yağıyordu. İki üç defa gündüz vakti mevzilere hücum ettiler ve çok güçlü savaştılar. Gaziler sebatla mevzilerini müdafâ ettiler ve taraflardan bazıları yaralandı, bazıları öldüler. Kürtler kalabalık bir grupla mevziye saldırdılar. Beş kişi mevzinin girişinde birbiri ardınca öldü ama Kürtler'in duhulüne izin vermediler. Biri öldüğünde hemen ardından bir başkası onun yerini aldı ve o gün bütün mevzilerde cansiperane dövüştiler ve Kürtler bir şey elde edemeden kalelerine dönmek zorunda kaldılar. Bu cenkte gazilerden 7-8 kişi maktul ve 10-15 kişi yaralandı. Kürtlerden de 20 kadar kişi öldü ve 30-40 kişi yaralandı" (Münşi, 1350; 798).

Safevi ordusu ile Kürtler arasında yaşanan bu şiddetli çatışmalar ile ilgili olarak Safevi kaynaklarında genellikle net sayısal değerler verilmekte ve çoğunlukla kale ahalisinin aleyhine olacak rakamlar zikredilmektedir. Elbette bu durumun Safevi tarihçilerine özgü olmadığını, resmi tarihçiliğin başvurduğu bir anlatım tarzı olduğunu söylemek gerekir. Benzer bir kayıt Molla Celal Münecim Yazdi tarafından tutulmuştur. Buna göre hicri 1018 yılı Şevval ayının ortalarında (Miladi Ocak 1610) üçyüz Kürt kaleden dışarı çıktı ve Kara Hasan Han ile sair ümeranın mevzilerine hücum ettiler. Öğleden sonraya kadar merdane dövüştiler ve taraflardan çok kişi öldü. Kürtlerden kırk kişinin kafası kesildi, çoğu yaralandı ve kaleye sığındılar. Üç gün zarfında kaledeki yaralılardan altmışbeş kişi öldü ve yaralı olan Kızılbaşlardan yirmi kişi öldü. Sefer Kuli Bey ordugaha vardıktan sonra İtimadüddeve'nin emri mucibince kaleye doğru tünel kazan lağımçıların başına geçti. Tünel kazıldığını anlayan Kürtlerden bazıları kaleden çıktılar ve sırtlarını dağa vermek suretiyle iki tane muhkem mevzi yaptılar. İkiyüz kadar genç, suluğun muhafazası için uğraştılar. Kürtlerden bazıları kaleden lağımçıların üzerine taş yuvarlıyorlardı ve bu şekilde çalışmak güçleşiyordu (Yezdi, 1366; 402).

İskender Bey Münşi'ye göre Hasan Han'ın mevzisinde küçük bir top büyük burca doğru konumlandırılmıştı. Ama yirmi gün, belki bir ay dövüldüğü halde az bir gedik açabilmisti. Bu yüzden Hasan Han sabırsızlık gösterdi. İtimadüddeve ile istişare

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

etmeksizin, kendi kararıyla o burca saldırdı. Kızılbaş gençlerden oniki kişi burca ulaştılar. Bir kaç tüfekle yaralandı ve burçtan aşağı düştüler. Diğerleri korktukları için burca tırmanamadılar ve yukarı çıkanlar da aşağıya atladılar. Hasan Han'ın burcun dibine ulaşabilen adamlarından ikiyüz kadarı duraksadılar ve duvarı kazmaya başladılar. O esnada Kürtler saldırıya geçtiler. Taraflar arasında kılıç dövüşü başladı ve Kürtler burçtan ve kalenin yükseklerinden kaleyi kuşatanların üzerlerine mermi yağdırdılar. Gazilere yardım ulaşamadı ve o cesur gençler zaiyat verip yaralandılar. Hasan Han, o cahilce cesaretinden utandı ve perişan oldu. İtimadüdevle onu teselli etti. Birkaç gün kazı yapan lağımclar serçeşmeye ulaşamadılar. Tüneli ne tarafa doğru kazacaklarını bilemiyorlardı. İlerledikçe tünelin nereye çıkacağını anlayabilmek için bir alamet bırakıyorlardı. Böylece Kürtler suluğa doğru kazı yapıldığını anladılar ve susuzluktan bitap olduklarından gece vakti kazı alanına hücum ettiler. Mazenderan tüfekçileri ile tünelin muhafazasına memur olan Sefer Kuli Bey ve Kürtler arasında azim bir ceng başladı. Lağımclar kazı yapma fırsatı bulamadılar ve bu durum Ramazan, Şevval ve Zilkade boyunca devam etti. Kürtler, iki üç defa çocuk ve kadınlardan oluşan bini aşkın kişiyi kaleden dışarı çıkardılar (Münşi, 1350; 798).

Bu üç ay zarfında kaleyi kuşatanlar serçeşmeye ulaşamadılar. Kaynak gizli olduğu için de İtimadüdevle başka bir tedbir düşündü. Suluğa doğru yüksekçe bir mevzi yapılmasını ve oradaki burcun dövülmesini emretti. Bu iş için büyük bir top ve bir balyemez döktürülmüştü. Burç toprakla dövülecek, tünel işi de aynı şekilde devam edecekti. İskender Bey'e göre Kürtlerin ızdırabı bu hamle ile daha da arttı. Gece yarısını az bir zaman geçtikten sonra silahlı gençler dışarı çıkıyor ve suluğun olduğu yerde azim bir ceng başlıyordu. Bu taraftan meşaleler yakılıyor, tüfekçiler meşalelerin aydınlığında mevziyi müdafa ediyorlardı ve her gece taraflardan bir kısmı maktul oluyor, bir kısmı da yaralanıyordu (Münşi, 1350; 799).

Dımdım Kalesi kuşatmasında yaşanan hadiseleri Safevi ordusunda görevli bir asker edası ve üslubuyla anlatan İskender Bey Münşi, devamla şu bilgileri nakletmiştir:

Dağın göğsünde suluğa bakan bir mahzen vardı. Kürtler mevziye ulaşıp gazileri dağıtmak ve çalışmalarını engellemek için mahzenden tünel kazıyorlardı. Ümera-yı azam bu mahzenden haberdar olduktan sonra suluğun fethinin müyesser olması için mahzeni ele geçirmeyi uygun gördüler. Kızılbaş serdengeçti gençlerinden otuz kadarı ve bu hizmete memur tüfekçiler ilk gün güneş yükseldiğinde mevzinin girişinden mahzenin dışı açılan kapısına (tünel ağzına), kaleye doğru, hücum ettiler ve cesurca tünele daldılar. Kaleden üzerlerine mermi yağdı ve bir kişiden başka zayı olan olmadı.

Ümera-yı azam gece yarısı mevzilerinin başında durmuş onları muhafaza ediyorlardı. Gece yarısından sonra Kürtler iki grup olarak dışarıya çıktılar. Bir grup yukarıdan mevziye hücum etti, muhafızlarla ceng ettiler ve onları oyaladılar. Diğer grup mahzenden dışarı çıkarak tüneldikilerle muharebe ettiler. O dilaverler son mermilerine

kadar ve son okları kalıncaya kadar Kürtlerle savaştılar ve tüneli onlara kaptırmadılar. Cephaneleri bittiği için on adamları zayi oldu. Geriye yirmi kişi kalmışlardı. Kürtlerin tünele saldıracığı ve onlardan hiç birini sağ koymayacakları haberi kendilerine ulaşınca bu keşmekeşten kurtulup mevzilerine ulaşabilmek için mecburen kılıçlarını çekip Kürtlerin arasına daldılar. Onlardan sekizi yaralı olarak dışarı çıktı, diğerleri öldü. Yaralılarından biri Pazuki ve diğeri İsfahanlı bir tüfekçi olan iki kişi yakalanıp kaleye götürüldüler (Münşi, 1350; 799). Emir Han, onların cesaretlerine şaşırıp, onları katletmeye razı olmadı ve onları tedavi ettirdi, yaraları iyileşince de onları serbest bıraktı. Öldürülenlerin cesetlerini tünelin ağzında yığılmış gören gaziler biraz sarsıldılar. Cenab-ı İtimadüddevlle de müteessir oldular. Aynı gün Hasan Han'ın mülazımlarından kırk Ustaclu gazisi son derece gayretli, tünele girmek istediler ama İtimadüddevlle onlara cevaz vermekte tereddüt etti çünkü dün geceki kayıplardan müteessir idi. Hasan Han, o gece üçyüz adamıyla Kürtlerin şerrini def için kıyam etmek istedi ve bunun için çok ısrar etti. Cenab-ı İtimadüddevlle ister istemez rıza gösterdiler ve Kuban Sultan Beydili'yi ve İmam Kuli Sultan'ı da birlikleriyle beraber Hasan Han'ın imdadına memur etti ve diğeri ümeranın adamlarından on kişi daha tayin ettiler. Böylece elli kişi cephane ve zaruri levazımatla ve birkaç günlük erzakla tünele ulaştılar. Kürtler, bu celadet ve cesarettten hayrete kapıldılar ve taraflar arasında azim bir muharebe vuku buldu. Hasan Han, ümera ve tüfekçiler dışarıdan ve tüneldeki yiğitler içerden gün doğumuna kadar savaştılar. Kürtler tüm gayretlerine rağmen geri çekildiler ve gaziler tüneli kaptırmadılar. Her gece Kürtlerden birkaç kişi sabaha kadar suluktan su çekiyor, top, balyemez ve tüfek darbelerinden helak oluyordu. Ta ki mevziler suluk havuzuna kadar dayandı ve havuzhanenin kümbeti delindi. O delikten su yolu bulundu ve çeşmenin kaynağı tespit edildi ve Kürtler yeni çareler düşündüler. Bütün gün tünelde dışarı halkıyla ceng ettiler, lağımçıları engellemeye çalıştılar. Ümera-yı azam 1018 yılı Zilhicce'nin 18'inde (14 Mart 1610) öğlen vakti suluğa açtıkları gedikten çok miktarda saman döktüler ve samanı ateşe verip duman çıkardılar. Saman dumanından dehşete kapılan Kürtler havuzhaneyi terk ettiler¹⁵ ve kaleye kaçtılar. Aşağıya atlayan gaziler suluğu ele geçirdiler ve kerpiçle ve çamurla su yolunu kapattılar. O gün kale dibinde azim bir dövüş yaşandı. Kürtler çok gayret ettiler ama bir şey elde edemediler. Suluk, Mazenderanlı tüfekçilerin kontrolüne geçince ümera-yı azam mevzilerinin başına döndüler. Suluğun ele geçirilmesinden sonra 10-15 güne kadar Emir Han ve yakınları buzluğun kısıtlı suyuyla ve kalenin sair ahaliyi büyük havuzun kokuşmuş suyuyla idare etmek zorunda kaldılar ve kalenin tahkimiyle meşgul oldular. Suluğun fethi kıştan bahara kadar sürdü ve yağmur mevsimine denk geldi. Geçen senenin aksine, bardaktan boşanırcasına yağmur yağdı ve Allah'ın

¹⁵ Geleneksel dünyanın savaş yöntemlerinden biri de sınırlı imkanlarla hava alan mekanlardaki hasımları dumana maruz bırakarak boğmaktır. Bir çeşit ilkel kimyasal silah olarak kullanılan bu metoda dair yeteri kadar örnek bulunmaktadır. Öyle ki kitlesel bir imha örneğine Osmanlı kroniklerinde de rastlanabilmektedir. İlgili örnek şöyledir; Nasuh Paşa, Diyarbekir valisi iken buralara celali galesine son vermek gayesiyle gelen Sadrazam Kuyucu Murad Paşa'nın başında bulunduğu orduya yardıma gitmiştir. Aşti Kürt aşiretinin bir kalesini ele geçiren Nasuh Paşa, üç-dört bin nüfus olan halkını erkek, kadın, çocuk bir çukura doldurup dumanla boğmuştur (Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1998, C. 4, s. 477).

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

hikmetiyle ki akillerin aklı ermez ona, bir aydan fazla yağmur durmadı. Öyle ki mahsurlar altı aya kadar suya ihtiyaç duymadılar. Üç ay süren ve suluğun fethinin müyesser olmasıyla sonuçlanan bütün o çaba ve gayretler hiç bir işe yaramadı ve bu yüzden kale halkı öncesinden daha azim bir gayretle kale tahkimine başladılar (Münşi, 1350; 800).

Bundan sonra yaşanan gelişmeleri *Dımdım Kalesi'nin Fethi ve Emir Han ve Tabilerinin Öldürülmesi ve Bazısı İtimadüddeve'nin Sağlığında ve Bazısı Ölümünden Sonra Cereyan Eden Hadiselerin Zikri* başlığıyla kaydeden İskender Bey Münşi şunları aktarıyor:

Yağan yoğun yağmurdan dolayı suluk fethedilememiş ve maksat hasıl olmamıştı. Bütün ümera-yı azamın mevzilerini ileri götürmelerine ve kalenin Allah'ın tevfiğiyle ve bilek zoruyla ve kahr ile ve galebe çalarak fethedilmesine karar verildi. İtimadüddeve ikametgahından ayrıldı, Hasan Han'ın mevzisine geldi. Sefer Kuli Bey'in idaresinde kendisine ve dergah-ı şahinin hizmetkarlarına mahsus bir yer hazırlandı. Gece gündüz her taraftan yoğun bir gayretle mevzilere silah sevk edildi. Sepetçiler sepetler yaptılar ve bir kısım amele onları toprakla ve kille doldurdular. Sepetleri demirle tezyin edilmiş büyük bir kaydraklı yürür aksamın önüne koyuyorlardı, ki işçiler onun arkasında çalışabilsin ve böylece tüfek ve güllerden korunabilsinler. Bu şekilde geceleri çalışıyor ve adım adım ilerliyorlardı. Gündüz de mekanizmayı korumaya çalışıyorlardı ama hiç bir gece yoktu ki iki üç kişi tüfeklerle vurulmasın ve zayı olmasın. Önce Hasan Han ve İlyas Halife Karadağlı ve Mir Fettah Binbaşı ve İsfahanlı tüfekçiler bu yolla siperi (mevziyi) kalenin dışındaki büyük burcun dibine kadar götürdüler ve duvara dayadılar. Emir Han'ın vekili Kara Bey, bir grup Kürt ile o burcu korumaya memurdular. Tüfekçiler iki üç gün çalıştılar ve burcun istihkamında kullanılan kil ve kerpiçlerin arasında burcu tutan mertekleri ateşe verdiler. O burcun sakinleri sarsıldılar, şok oldular. Öğleden sonra ameleler yemek için mevziden çıktıkları sırada burcun dereye bakan tarafı tahrip oldu ve yıkıldı. Muhafızlardan bir grup yukarıdan dereye düştüler. Bunu gören İtimadüddeve, Hasan Han'a burca saldırmasını emretti. Hasan Han da mevzisindeki adamlara saldırı emri verdi. Burca ilk ulaşan kişi Kara Bey'i tüfekle vurdu, başını kesti ve getirdi. Huzani tüfekçilerinden Pehlivan Muhammed adında biri idi. Onun peşinden İsfahanlı tüfekçilerden on oniki kişi peşi sıra burca çıktılar ve orada yedi sekiz adamı katlettiler, başlarını kestiler. Emir Han'ın yeğeni ki güzel yüzlü, latif, yakışıklı bir gençti, burçtan aşağı düştü ama ciddi şekilde yaralanmadı. Çini taifesinden bir aptal, dereye onunla boğuştu, onu öldürdü ve kafasını kesip getirdi. Cenab-ı İtimadüddeve müteessir oldu, ona çok kızdı ve onu, almayı umduğu ödülünden mahrum etti, ona hiç bir şey verilmedi.

Mezkur burcun, ki gazilerin yoluna konulmuş bir taşı, ele geçirilmesi işleri kolaylaştırdı. Muhafızların çoğu öldürüldü, enkaz altında kalan birkaç kişi helak oldu ve o burcun alınması kalenin fethinin önünü açtı (Münşi, 1350; 808). İskender Bey devamla şunları nakletmiştir:

On gün boyunca mevziler (siperler, kaydıraklar, merdivenler) kaleye ulaştırıldı. Topçular büyük bir topu ve balyemezi kalenin yukarisına doğru ve başka bir topu aşağısına doğru Pir Budak Han'ın mevzisine konumlandirdılar ve kaleyi dövmeye başladılar. Böylece mahsurların işi zorlaştı. Emir Han telaşlandı ve Kürtler ümitlerini yitirdiler. Yakınlarından bir grup bu çatışmalarda öldürüldüğü için sair mahsurlar sarsıldılar ve dışarıya çıkmaya başladılar. Her gün Kürtlerden ve kaledeki celalilerden on yirmi kişi kendilerini mevzilere atıyor, şaha kulluklarını arz ediyorlardı. Onlara lütf ve inayet-i şahi mucibince kucak açılıyordu. Hadiseler öyle bir noktaya vardı ki, kalenin birkaç gün içinde fethedilmesi kaçınılmaz oldu, ama takdir-i İlahi, İtimadüddeve ile ilgili o beklenmedik hadise yaşandı. Olay şöyle cereyan etti;

O gün ümera ile birlikte Genc Eli Han'ın menzilinde idi, günün sonunda ikametgahına döndü, tophaneye gidip topçuları ziyaret etti. Akşam yemeğinden önce divanhaneye geldi, farızanın edasından sonra gecenin geç bir saatine kadar divanındakilerle koyu bir sohbete daldı. Daha sonra uyumak için odasına çekildi ki birisi geldi ve Cenab-ı Mirza (İtimadüddeve) aniden öldü dedi. Herkes hayretler içinde kaldı. Ümera-yı azama haber eyledik, hepsi toplandı. Olayın aslı saltanat makamına haber edildi ve aynı gece naaşı yıkandı, kefenlendi ve günün sonunda Tebrize yollandı. Ümera, kahhar ordusuyla Selmas'ta bulunan İmam Kuli Han'ı çağırması için birini yolladılar.

Bu hadisenin vuku bulması herkesi fevkalade üzdü, kalenin fethi, ki az kalmıştı ertelendi ve bölük bölük teslim olmaya başlayan mahsurlar duraksadılar. Nihayet serdar Muhammed Bey Begdili¹⁶ ulaştı ve umera-yı sabık ve silahsazlar son sürat işe koyuldular. Kısa zaman içinde mevziler kaleye doğru aşağıdan yukarıya duvarlara ve burçlara dayandırıldı. Mancınıkların darbeleriyle burçlar sarsıldı ve gedikler açıldı. Yiğitler hücum ettiler ve iki üç burcu ele geçirdiler. Batı tarafında Pir Budak Han'ın mevzisinde de Türkmen gaziler Emir Han'ın büyük oğlunun müdafaa ettiği aşağıdaki burca ulaştılar ve müdafaadan aciz muhafızlar yukarı kaleye kaçtılar ve kale fethedildi. Gaziler, kaleleri birbirine bağlayan duvarı delmeye başladılar. Çaresiz kalan mahsurlar ve buzluğun muhafızları birisini ümeraya gönderip eman dilediler ve buzluğu teslim ettiler. Kalenin üç büyük burcunu kaybeden Kürtler müdafadan yoksun kaldılar ve hepsi Emir Han'ın kalesine, ki onu Narin Kale¹⁷ yapmışlardı, sığındılar ve bir çare düşündüler. Gaziler korkusuzca burçlardan kalenin içine atladılar ve Emir Han'ın ikametgahını ve sair burç ve mevzileri ele geçirdiler. Emir Han, kalenin en yüksek yerine çıktı, Kürtleri ceng ve cidalden men etti. Birini Muhammed Bey Begdili'nin yanına yolladı ve rica etti ki;

Kendisi Şamlu gazileriyle kaleye girsin. Onu Hasan Han ve askerlerinden, ki aralarında kan var ve ondan korkuyor, korusun. Onu ve çocuklarını ve yakınlarını selametle dergah-ı aliye yollasın (Münşi, 1350; 809).

¹⁶ Begdili aşiretinin kollarından biri Kızılbaş aşiretler birliği içinde yer almış ve Safeviler'in Osmanlılar'a karşı yaptıkları mücadelelere katılmıştır (Bkz: Tufan Gündüz, **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640"**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s.120).

¹⁷ Kale içinde kale, yani İç kale anlamına gelir.

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

Yukarıda da işaret edildiği üzere Dımdım Kalesi kuşatmasının birebir tanığı olan ve hadiseleri kaydeden Münşi, devamla şunları naklediyor:

Bu esnada Han Abdal Mukri birkaç adamıyla dışarı çıktı. Onu misafir etmeleri için İlyas Halife Karadağlı'nın ikametgahına yolladılar. Ondan sonra kaleye sığınmış olan celaliler de dışarı çıktılar. Onları da misafir etmeleri için bir gruba emanet ettiler. Daha sonra Muhammed Bey Begdili, Emir Han'ın ricası mucibince kaleye girdi. Emir Han'ın büyük oğlu ve Bradostiler'den yüzü aşkın silahlı adam, silah, tüfek ve teçhizatlarıyla dışarı çıktılar ve Muhammed Bey ile konuştular. İkiyüz adam da henüz kalede idi. Muhammed Bey Begdili, Kürtlerin hanelerine herhangi bir zarar gelmemesi için bir grubu kale ahalisinin güvenliğinden sorumlu kıldı. Sonra da Emir Han ve efradının ikametgahına getirilmelerini ve onlar için büyük bir çadır hazırlanmasını emretti. Hasan Han ve ümerayı, gelip Emir Han ile mülakat eylemeleri, onunla ve cemaatiyle ilgili devlet-i kahharın maslahatına uygun muamele etmeleri için çağırtdtı. Kendisi de biraderlerle ve dostlarla oturdu, Emir Han'a mihmendarlık etti. Hasan Han çadıra yaklaşınca birisini Muhammed Bey'i dışarı çağırması için yolladı. Hasan Han'ın meclise gelmemesi ve Muhammed Bey'in dışarı çağırılması Emir Han'ı ıstıraba düşür etti. Hasan Han, Muhammed Bey'e hitaben şöyle söyledi;

“Aklını mı kaçırдың, ölümü göze almış olan bu yağı ve bağı cemaati almışsın, biraderlerle aralarına oturmuşsun. Doğru olan onları birbirlerinden ayırman. Emir Han'ı ve oğlunu ve birkaç yakınını yanına al, arkadaşlarını da ümera arasında taksim et ki sadır olacak hükme göre amel edelim”.

Bu teklif Muhammed Bey'e makul göründü ve bir adamını Emir Han'ın yanına göndererek ona şöyle söylemesini emretti;

“Sizin ve bu kadar adamın burada aynı yerde bulunması münasip değil, siz oğlunuz ve yakınlarınızla bu çadırda istirahat buyurun, diğerleri başka bir çadıra geçsinler”.

Emir Han bu teklifi kabul etti ama rüfekası razı olmadı ve dediler ki:

“Ne yapıyorsun, ümera kendi insiyatifleriyle seni katletmeye cesaret edemezler ama bizden hiç birini sağ komazlar ve seninle bizim aramızda ahdimiz şöyleydi ki darlıkta ve ferahlıkta birlikte olalım. Şimdi sen iki gün daha hayatta kalmayı ganimet biliyorsun. Birbirimizden ayrılmayalım ve eğer ölmemiz gerekiyorsa birlikte ölelim”. Dışarıya bu cevabı gönderdiler. Bu gidiş gelişler esnasında İlyas Halife'nin çadırında kargaşa çıktı ve hadiseler şöyle cereyan etti:

Han Abdal Mukri'yi İlyas Halife'nin çadırına gönderdiklerinde İlyas Halife mevzideydi. Mülazımları mihmendarlık levazımatıyla meşgul idiler. Sofu ve iyi niyetli bir adam olan İlyas Halife, üç dört hizmetkarıyla çadıra gelmiş, misafirperverlik

göstermiş ve mülazımlarına kızarak *"Bu şiddetli sıcakta neden misafirlere silah ve teçhizatlarını çıkarıp rahat etmelerini teklif etmediniz"* demiş. Hizmetkarlarından birisi misafirlerin silah ve teçhizatlarını toplamak için ileri atılmış. Han Abdal ve rüfekası yanlış anlamışlar, hızlıca yerlerinden kalkmış, kılıçlarını çekmişler. Çadırda kargaşa çıkmış, İlyas Halife birkaç yerinden yaralanmış, mülazım ve yakınlarından bir kaç, ki silahsız idiler, yaralanmışlar. Olaydan haberdar olan Karadağlı gazileri keskin kılıçlarıyla çadıra dalmışlar. İlyas Halife ve iki yakınına maktul ve birkaç kişiyi yaralanmış görmüşler. Han Abdal'a saldırıp onu ve rüfekasını pare pare etmişler (Münşi, 1350; 810).

Münşi'ye göre bu olay, Hasan Han'ın endişesini doğruluyor ve onlara verdiği emanı kaldırıyor. Münşi, anlatımına şöyle devam ediyor:

Kızılbaş gaziler kılıç çekiyorlar ve Emir Han'dan önce kaleden çıkmış olanları gerek Kürt, gerek celali, katliamdan geçiriyorlar. Büyük bir gürültü kopuyor. Kızılbaş askerinin hücum ettiğini gören ve çadırları kavganın tam merkezinde olan Emir Han ve dostları da ayaklanıyorlar, çadırı yırtıyor ve gazilere kurşun yağdırıyorlar. Hadiseler bu noktaya varınca bu taraftan da tüfekçiler çadırı kurşun yağmuruna tutuyorlar ve onlardan yirmi otuz kişiye kurşun isabet ediyor, diğerleri de yalın kılıç dışarı çıkıyor ve savaşarak ölüyorlar ve kahhar ordu tedrici olarak katliam ve garete başlıyor. Mahsurlardan, altı ay önce teslim olanlardan bazıları da katlediliyor. Yaş ve kuru kahır ateşiyle yanıyor. Narin Kale'den çıkan ahali de bitap ve halsiz, kaza kılıçlarından nasiplerini alıyorlar. Münşi, olayın istemeden bu şekilde cereyan ettiğini, katledilenlerin nankörlüklerinin cezasını çektiğini kaydeder. Devamen, bir kısım Kürtlerin söylediklerine göre Emir Han ve rüfekasının kaleden çıkmadan önce şöyle istişare ettiklerini nakleder:

"Kızılbaşların elinden kurtulmamız mümkün değil, silahlı olarak dışarı çıkalım. Cem'i ümera orada toplanacaklar, dışarıdakiler haberdar olana kadar çadırdaki ümerayı katlederiz. Kurtulabilirsek ne ala, yoksa erkekçe dövüşür ve ölürüz". Bundan cesaret alan Han Abdal'ın, İlyas Halife'yi katlettiğini belirtir.

Bu hadiseden sonra Emir Han'ın küçük çocukları ve ondan geriye kalanlar ordugaha getirildiler. Kale ehlinin mal ve varlıkları gaziler arasında taksim edildi ve orduyu ali, Merağe'ye vardığında vakıanın aslı saltanat makamına ulaştırıldı. Saltanat makamının emirleri mucibince Genc Eli Han bir grup tüfekçiyle birkaç gün kale dibinde kaldı, sair ümera-yı azam ve asakir-i zafer fercam dergah-ı alempenaha varıp Karaçuk düzlüğünde ordu-yu hümayuna katıldılar. Urumiye Eyaleti ve mülkü Muhammed Bey Begdili'nin kardeşi Kuban Han'a verildi. Üç bin tümen nakit altın, Dımdım Kalesi'nin levazımatı ve kale mülazımlarının harcamaları için bağışlandı. Kuban Han, Sar ve Corgan ve Gav-ı Rud hududundan Salmas'a kadar bütün ümera ve hükkama, emirlerini beklemeleri ve sözlerinin dışına çıkmamaları için emir verdi ve kendisi mücehhez bir orduyla kaleye vardı. Kalenin tamiri ve mamur hale getirilmesiyle uğraştı. Genc Eli Han ve tüfenkçiler gelerek zafere layık orduya katıldılar (Münşi, 1350; 811).

Dımdım Kalesi'nin Safevi ordusu tarafından ele geçirilmesi ve Emir Han Bradost'un akıbeti ile ilgili olarak diğer iki Safevi kroniğinde farklı anlatımlar göze

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

çarpıyor. Bunlardan Molla Celal Münecim'de, Emir Han Bradost'un öldürülmesi ile ilgili şöyle bir anlatım vardır:

Kale Devlet-i Kahhar'ın eline geçtikten sonra Han Beg-i Kurd (Han Abdal) geldi ve mushafı kendisine şefaathçi kılarak dedi:

“Sefer Kuli Bey ve Muhammed Bey gelsinler, kaleyi onlara teslim edelim”.

Mezkur komutanların gelmesi ile kale kapısı açıldı ve komutanlar askerleriyle içeri girdiler. Bütün ümidini yitirmiş olan Çolak Emir Han, Çegnilerin kazdığı tünelden dışarı çıktı. Onu ikiyüz Kürt ile beraber Muhammed Bey Begdili'nin çadırına götürdüler ve kaleyi Mir Fettah ile İsfahanlı tüfenkçilere verdiler. Yemek yendikten sonra Şeyh Haydar-ı Kürd Mukri'nin oğlu Han Emir'i (Abdal Han) adamlarıyla beraber İlyas Halife'nin çadırına yolladılar. Orada Han Abdal askerlikten ve sufilikten dem vurdu, hakaretamiz sözler sarfetti. İlyas Halife: *“Biz Karadaği ve sufiyiz, böyle sözler sarfetmen hayatına mal olur”* dedi ve dışarı çıkmak için kalktı. Han Abdal, onun bu hamlesini katline ferman verecek şeklinde anladığı için İlyas Halife'nin üzerine atladı ve onu hançeriyle öldürdü. Karadaği taifesi hücum ettiler ve Han Abdal ile yanındaki Kürtleri öldürdüler. Kaleden çıkan celalileri Hüsrev Bey Yüzbaşı'nın çadırına gönderdiler ve diğerlerini bir yere topladılar. Emir Han'ın akrabalarından bazıları ondan ayrılmak istemediler ve Muhammed Bey Begdili'nin çadırında kaldılar. Çolak tabiiileriyle kaleden çıktığı zaman her birisinin Kızıbaş serdarlarından birini hançeriyle öldürmesi konusunda anlaşmışlardı. İlyas Halife öldürüldüğü zaman Muhammed Bey Begdili'nin çadırındaki Kürtler kararlaştırdıkları üzere harekete geçtiler. Şamlu taifesi onlara hücum edip hepsini öldürdüler. Kale galesi böylece halledildiği için Rebiü'l-sani ayının sonlarında hüküm-ü şah sadır oldu ki; Dımdım kalesinde bulunan ümera ve askerler Urumiye havalisindeki Mukrileri öldürsünler. Mukrilerden yüz otuzyeddi kişinin kafası ve bir çok esir ve sayısız at ve davar ve koyunları Siyah Nehir'in kenarına getirildi ve kale muhasarasında görevli ümera-yı azam Merağ'e'de orduya katıldılar. Kalenin muhafazası için kalan Genc Eli Han'ın süvarileri ve tüfekçilerine, tophane alet ve edevatının toplanmasına memur olan Berhurdar Bey Enis Topçubaşı ve yolların güvenliği için mevzilenmiş olan Esirli taifesine eli boş gelmemeleri bildirildi. Böylece İmam Kuli Han sayısız esir ve davar ve koyunla beraber yüz yetmişyedi baş getirdi. Herbir ümera destur mucibince kaleden hatırı sayılır miktarda baş, esir ve mal çıkardılar. Emir Han Çolak Bradost'un malları arasında mercandan yapılmış oldukça güzel ithal bir tesbih vardı. Onu Alaverd adında bir keşiş gönderdiler ve şu beyti okudular:

“Teshîhê xaricî kê ne der zikrê Heyder est

Der gerdenê seganê cehennem tenab kon”¹⁸ (Yezdi, 1366; 409).

¹⁸ *“Hariçten alınan (harici/ithal) tesbihin zikr-i Haydar'da yeri yoktur, Onu cehennem köpeklerinin*

Molla Celal, devamla şunları aktarıyor;

Ve bu senenin Rebiü'l-sani ayında (Temmuz 1610) Kuban Sultan Urumiye'den geldi ve Çolak Emir Han Bradost'un ve Abdal Han Mukri'nin başlarını ve Dımdım Kalesi'nin anahtarını ve sekiz kişiyi, ki üçü ğulamşahi olmuşlardı ve Çolak Emir Han karılarını ve çocuklarını baş aşağı kaleye asmıştı, getirdi. Kuban Sultan'a iltifat edildi, ganimet verildi ve Han ünvanına ek olarak eyalet ve mülk bağışlandı.

Emir Han Bradost'un ölümü ve Dımdım Kalesi'nin düşmesiyle ilgili başka bir anlatım da diğeri bir Safevi kroniğinde, Mirza Bey Cünabadi'de şöyle geçiyor;

Emir Han kaleden çıkmaya karar veriyor. Önceden anlaştıkları üzere adamları Muhammed Bey ve Kara Hasan'ı öldürecekler. Emir Han ve maiyeti tayin edilen mevkiye geldiklerinde Emir Han'ın işaretiyle yirmi kadar adamı ikisine saldırıyor ama bu tedbireniş adamlar Ustaclu taifesinden bir grubu kendilerini korumaları için ayarlamışlar. Taraflar bir saat boyunca dövüşüyorlar. Şahın ümerasından biri öldürülüyor. Bunlar da Emir Han ve adamlarını pare pare ediyorlar. Mahsurlar teslim olmaktan başka bir yol bulamıyorlar ve kale kapıları açılıyor, bütün mal varlıklarına el konuluyor (Cünabadi, 1378; 514-515).

Emir Han Bradost'un öldürülmesinden ve Dımdım Kalesi'nin Safeviler tarafından ele geçirilmesinden altı yıl sonra hicri 1025 (Miladi 1616) yılında Emir Han Bradost'un akrabalarından Uluğ Bey Bradost, yanındaki kırk-elli kadar adamıyla kaleye açtığı bir gedikten içeri girdi ve burçların muhafazasından sorumlu Kızılbaş askerleri öldürerek kaleyi ele geçirdi. Yukarıda da işaret edildiği üzere kale Safevilerce ele geçirildikten sonra idaresi Muhammed Bey Beydili'nin kardeşi Kuban Han'a verilmişti. Yine İskender Bey Münşi'nin aktardığına göre Kızılbaşlara hizmet etmeleri için kalede bırakılan Kürtler, kale komutanı Kuban Han'ın av için dışarı çıktığı bir gece Uluğ Bey'e haber göndererek kalenin savunmasız olduğunu ve ele geçirilebileceğini bildirdiler (Münşi, 1350; 889). Uluğ Bey ve beraberindekiler suluk kısmına denk gelen burca bir gedik açtıktan sonra kaleye girdiler ve muhafızları öldürdükten sonra Urumiye civarındaki Kürtlerden yardım istediler. Dehşete kapılan Kızılbaşlar kaleyi terk edip kaçtılar. Uluğ Bey'in yardım çağrısına icabet eden bin kadar Kürt yolda Kuban Han'ın adamlarıyla karşılaştılar ve onlarla yaptıkları savaşı kaybettiler. Bu arada olaydan haberdar olan Tebriz hakimi Pir Budak Han¹⁹, Kuban Han'ın imdadına koştı ancak taraflar arasında herhangi bir savaş vuku bulmadı. Çünkü kaledeki barutu askerleri arasında taksim eden Uluğ Bey, barutun ateş alması sonucu yüzünden ciddi şekilde yara aldı. Bu hadiseden sonra kalede bulunan Kürtlerin direnecek mecalleri kalmadı. Kalenin etrafı Safevi askerleri tarafından kuşatıldığı için yardım alma ümitlerini yitiren Kürtler yaralı olan Uluğ Bey'i bir ata bindirerek kaleden kaçtılar. Peşlerine düşen Kızılbaş

boynuna ip yap". Metindeki Farsça çeviriler makale yazarı Cafer Açar'a aittir.

¹⁹ Muhammed Emin Zeki Bey'e göre Kürtler'e ve sünnilere büyük bir düşmanlık besleyen Pir Budak Han h.1025/m.1616 yılında Mahmudi Kürtleri'nin emiri Zeynel Han tarafından öldürüldü ve Emir Han Yekdest'in intikamı alınmış oldu (Zeki Bey, 2011; 184).

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi Kuşatması

askerler onları yakalamaya muvaffak olamadılar. Sekiz dokuz gün Kürtlerin elinde kalan Dımdım Kalesi böylece tekrar Safeviler'in eline geçti (Münşi, 1350; 890).

Sonuç

Osmanlı Devleti ve İran sınırında yerleşik olan ve iki imparatorluğun mücadele yürüncesinde bulunan Bradost aşireti bu iki imparatorluğun birbirleriyle olan mücadele ve münasebetlerinde önemli bir rol oynamıştır. Bazen Osmanlılar'la ve bazen Safeviler'le kurdukları konjoktürel ilişki ile hayatta kalmaya çalışan Bradostiler özellikle Safeviler tarafından batıda Osmanlılar'a ve kuzeyde Özbekler'e karşı bir set gibi kullanılmışlardır. Nitekim Özbek saldırılarına karşı kuzey-doğu sınırını güvence altına almak isteyen Şah Abbas muhtelif Kürt topluluklarını İran'ın doğusunda bulunan Horasan'a sürmüş, Bradost Kürtleri de bu sürgünden nasiplerini almışlardır. Safevi Devleti'nin izlediği Şia temelli mezhep siyasetinden rahatsız olan Kürtlerin Osmanlılar'la daha yakın ilişki içinde oldukları bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte özellikle araştırmaya konu olan Bradost Kürtlerinin Safevilerle de sürdürülebilir bir ilişki içinde oldukları anlaşılmaktadır. Ancak Şah Abbas saltanatının ilk yıllarında bu sürdürülebilir ilişki bir çatışmaya dönüşmüş ve Bradost miri Emir Han Bradost'un Dımdım Kalesi'ni inşa edip yerleşmesinden sonra taraflar arasında aylarca süren bir savaş yaşanmıştır. Bu savaş Dımdım Kalesi'nin Safevilerce ele geçirilmesiyle sonuçlanmış ve büyük bir kırılma yaşayan Bradostiler'den bazıları Horasan'a sürülmüşlerdir.

Önceleri müttefik olan Bradostiler ile Safeviler arasında daha sonra kanlı bir çarpışmanın yaşanma sebepleri bu çalışmada tahlil edilmeye çalışılmıştır. Safevi şahı Şah Abbas'ın Emir Han Bradost'u Bradost aşiretinin reisi olarak ataması ve kendisine altından bir el yaptırıp onu han olarak tanıması hem Safevi kaynaklarında hem de Kürt destansı anlatımlarında zikredilmiştir. Bu dostane ilişkinin bozulmasının sebeplerini kanaatimizce Anadolu'dan kaçıp Safeviler'e sığınan celalilerin yarattığı güvensizlikte ve bölgedeki yerel Türkmen beylerinin Bradostiler aleyhine yaptıkları girişimlerde aramak gerekir. Unutulmamalıdır ki son derece hassas ve geçişgen olan Osmanlı-İran sınır hattında ilişkiler kısa sürede büyük değişiklikler yaşamakta ve hem merkezi hem de yerel güçler değişen şartlara göre yeni ittifaklar kurabilmektedirler.

Bu çalışmada Kürt sözlü kültüründe de hatırı sayılır bir etki bırakan Dımdım Kalesi kuşatması dönemin Safevi kaynaklarına dayanılarak tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken mezkur kaynakların anlatım tarzına sadık kalınmış, eserlerin ilgili kısımları tarafımızca çevrilerek aktarılmıştır. Elbette adı geçen Safevi kaynaklarının hadiseyi "resmi tarih" anlayışıyla aktardıkları gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.

Kaynaklar

Kitap-Makale-Tez vb. Basılı Kaynaklar:

Aydođmuođlu, Cihat (2011), ah Abbas ve Zamanı, Basılmamı Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Bitlisi, erefhan (2013), erefname I-II, Nubihar Yayınları, İstanbul.

Casim Celil (2017) , Kela Dimdim, Nubihar Yayınları, İstanbul.

Cünabadi, Mirza Bey (1378), Ravzatü's-Safeviyye, (Haz: Ėulam Rıza Tabatabai), Bonyad-ı Mevkufat, Tahran.

Devellioğlu, Ferit (1999), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, İstanbul.

Evliya Çelebi (2006), Seyahatname, 1. cilt, 1. kitap, (Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), YKY, İstanbul.

Evliya Çelebi (2010), Seyahatname, 4. Cilt, 1. Kitap, (Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), YKY, İstanbul.

Gündüz, Tufan (2010), Anadolu'da Türkmen Airetleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640", Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Hammer, Joseph Von (1998), Büyük Osmanlı Tarihi, C. 4, dal Neriyat, İstanbul.

XVII. Yüzyıl Başlarında Safevi-Bradosti İlişkileri ve Dımdım Kalesi
Kuşatması

Harman, Ömer Faruk (2000), İrem, TDV İslam Ansiklopedisi, C 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Huart, CL. (2001), Abbas I, İslam Ansiklopedisi, C. 1, MEB Yayınları.

Izady, Mehrdad (2007), Bir El Kitabı Kürtler, Doz Yayınları, İstanbul.

Kaplan, Yaşar (2015), Destana Kela Dımdım û Xanê Lepzêrîn, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Van.

Lazarev M.S-Mihoyan Ş.X (2010), Kürdistan Tarihi, Avesta Yayınları, İstanbul.

Münşi, İskender Bey (1350), Târih-i Âlem-ara-yı Abbasi, (Haz: İrec Efşar), Çaphane-yi Gülşen, Tahran, 1350, Cilt II.

Özbaran, Salih (2004), Bir Osmanlı Kimliği 14. ve 17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmî Aidiyet ve İmgeleri, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Sümer, Faruk (1976), Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Şemseddin Sami (2007), Kamus-ı Türki, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Yezdi, Celaleddin Muhammed Müneccim (1366), Tarih-i Abbasî veya Rûznâme-i Molla Celâl, (Haz: Seyfullah Vehidniya), İntişarat-ı Vehidniya, Tahran.

Zeki Bey, M.E (2011), Kürtler ve Kürdistan Tarihi, Nubihar Yayınları, İstanbul.

Cafer Açar – Ercan Gm

Zendiye-Kanberi (2016), *Safevi Şahı I. Abbas'ın Saltanatı Döneminde Dımdım Kalesi'nin Fethi ve Bradost Kürtlerinin Mađlub Edilmesinin Sebep ve Sonuçları zerine Bir İnceleme*, İnan Yerel Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 4, sayı 2, s. 19-28.

Zilan, Reşo (2015), *Edebıyata Kurdı ya Gelri*, (Ed: Ramazan Pertev), Avesta, İstanbul.

İnternet Tabanlı Kaynaklar:

<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> (15.06.2018)

<https://dictionary.abadis.ir> (01.03.2016)

<https://tr.m.wikipedia.org> (01.03.2016)